

GERÇEK İLE KURGU ARASINDA BİR YOLSUZLUK HİKÂYESİ: HİKÂYE-İ MÜCİD-İ ŞERR Ü NİFÂK HÂCİ FIRILDAK

Fatma Sabiha KUTLAR OĞUZ | ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1698-9461> | fkutlar@hacettepe.edu.tr

Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara-Türkiye / Prof. Dr., Hacettepe University, Department of Turkish Language and Literature ROR ID: <https://ror.org/04kwvgz42>

Nagihan GÜR | ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6540-1102> | nagihan.gur@asbu.edu.tr

Doç. Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara-Türkiye / Assoc. Prof. Dr., Ankara Social Sciences University, Turkish Language and Literature Department, Ankara-Türkiye ROR ID: <https://ror.org/025y36b60>

Atf Bilgisi/Citation: Kutlar Oğuz, Fatma Sabiha ve Nagihan Gür. “Gerçek ile Kurgu Arasında Bir Yolsuzluk Hikâyesi: Hikâye-i Mücid-i Şerr ü Nifâk Hâcî Fırıldak”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 33 (Aralık 2024), 345-368, <https://doi.org/10.15247/devdergisi.1548167> / Kutlar Oğuz, Fatma Sabiha ve Nagihan Gür. “A Story of Corruption Between Reality and Fiction: Hikâye-i Mücid-i Şerr ü Nifâk Hâcî Fırıldak”. *The Journal of Ottoman Literature Studies*, 33 (December 2024), 345-368, <https://doi.org/10.15247/devdergisi.1548167>

Geliş Tarihi/Date of Submission: 11.09.2024

Kabul Tarihi/Date of Acceptance: 02.11.2024

Yayın Tarihi/Date of Publication: 30.12.2024

Değerlendirme/Peer-Review: İki Dış Hakem-Çift Taraflı Körleme/Double anonymized-Two External

Araştırma Makalesi/Research Article

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

Yazar Katkıları/Author Contributions: Araştırmanın Tasarımı (CRediT 1) Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50); Veri Toplanması (CRediT 2) Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50) Araştırma - Veri Analizi- Doğrulama (CRediT 3-4-6-11); Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50); Makalenin Yazımı (CRediT 12-13) Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50); Metnin Tashihi ve Geliştirilmesi (CRediT 14) Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50) / Conceptualization (CRediT 1) Author-1 (%50) - Author-2 (%50); Data Curation (CRediT 2) Author-1 (%50) - Author-2 (%50); Investigation -Analysis -Validation (CRediT 3-4-6-11) Author-1 (%50) -Author-2 (%50); Writing (CRediT 12-13) Author-1 (%50) - Author-2 (%50); Writing – Review & Editing (CRediT 14) Author-1 (%50) - Author-2 (%50)

Benzerlik Taraması/Plagiarism Checks: Yapıldı – Turnitin

Etik Bildirim/Complaints: divanedebyatidergisi@gmail.com

Çıkar Çatışması/Conflicts of Interest: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir/The author(s) has no conflict of interest to declare

Finansman/Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır/The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) lisansı altında yayımlanmaktadır /Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

ÖZET

Yazar ismine yer verilmeden basılan *Hikâye-i Mûcid-i Şerr ü Nifâk Hâcî Fırıldak* adlı hikâye, 1902 yılında zararlı içeriğinden dolayı toplatılır. Hikâyenin merkezinde Çeşme müftüsü olarak görev yapmış ve adı birtakım yolsuzluklara karışmış Hacı Fırıldak karakteri yer alır. Kıssadan hisse çıkarmak amacıyla yazılmış bu ibretlik hikâye, aslında 1881 yılı ve sonrasında cereyan etmiş gerçek olayların kurgusal düzleme aktarılmış bir formudur. Hikâye, Çeşme’de uzun yıllar müftülük yapmış Hacı Hasan Hilmi Efendi’nin (ö. 1928) yolsuzluklarına dayanmaktadır. Hikâyede ismini gizleyen yazar ise Hacı Hasan Hilmi hakkında defalarca suç duyurusunda bulunmuş, 1908-1912 yılları arasında Aydın mebusluğu yapmış İsmail Sıdkı Efendi (ö. 1935)’dir. İsmail Sıdkı Efendi, Hacı Hasan Hilmi Efendi’nin bizzat şahit olduğu yolsuzlukları hakkında defalarca şikâyetinde bulunmuş, bir sonuç alamayınca edebiyatın gücünü kullanarak bunları okurların dikkatine sunmuş, Çeşme müftüsünü Hacı Fırıldak karakteri üzerinden parodileştirerek 19. yüzyıl sonu Osmanlı bürokrasinin işleyişine ve yozlaşmış bürokrat tipine eleştiriler yöneltmiştir. Böylelikle ilhamını gerçeklikten almış, üslubu ve anlatım özellikleriyle geleneksel hikâye tarzına uygun, mizahi yönden güçlü sıra dışı bir anlatı ortaya koymuştur. *Hikâye-i Mûcid-i Şerr ü Nifâk Hâcî Fırıldak* hikâyesini araştırmacıların dikkatine sunmayı amaçlayan bu makalede söz konusu hikâye, kurgu ve gerçeklik bağlamında analiz edilerek hikâyenin sosyal ve tarihi bağlamda taşıdığı değer ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: 19. yüzyıl, Osmanlı bürokrasisi, Hasan Hilmi Efendi, İsmail Sıdkı Efendi, Hacı Fırıldak, geleneksel hikâye, kurgu, gerçeklik.

**A STORY OF CORRUPTION BETWEEN REALITY AND FICTION:
HİKÂYE-İ MÛCİD-İ ŞERR Ü NİFÂK HÂCİ FIRILDAK**

The anonymously published story *Hikâye-i Mûcid-i Şerr ü Nifâk Hâcî Fırıldak* was withdrawn from circulation in 1902 due to its controversial content. The narrative centers on Hacı Fırıldak, a character who served as the mufti of Çeşme and was implicated in corruption. Although the story aims to impart a moral lesson, it is actually a fictionalized account of real events that took place in 1881 and afterward. The character of Hacı Fırıldak is based on Hacı Hasan Hilmi Efendi (d. 1928), who was the mufti of Çeşme for many years. The author, whose identity is concealed in the story, is İsmail Sıdkı Efendi (d. 1935), who filed multiple criminal complaints against Hacı Hasan Hilmi. İsmail Sıdkı Efendi served as the Aydın deputy between 1908 and 1912. When his complaints failed to bring about any results, İsmail Sıdkı Efendi turned to literature to expose the corruption he witnessed. Through the fictional character of Hacı Fırıldak, he satirized the late 19th-century Ottoman bureaucracy and its corrupt officials. This story, which draws on real events, presents an extraordinary narrative that aligns with traditional storytelling techniques and features a strong element of humor. This article aims to shed light on the story of Hacı Fırıldak by analyzing it within the context of fiction and reality, and exploring its significance in the social and historical milieu.

Keywords: 19th Century, Ottoman bureaucracy, Hasan Hilmi Efendi, İsmail Sıdkı Efendi, Hacı Fırıldak, traditional narrative, fiction, reality.

*Kul e'üzü bi-Rabbi'l-felak (min-şerri'l-Fırıldak)****

Dâhiliye Mektûbî Kalemî'nin Maârif Nezâreti'ne 13 Temmuz 1902 tarihinde cevaben yazdığı bir mektupta şöyle bir ifade yer alır: “Hikâye-i Mûcid-i Şerr ü Nifâk Hâcî Fırıldak nâm kitâbın mündericât-ı muzırrası Matbû'ât-ı Dâhiliyye İdâresince zaten ma'lûm olmasına mebnî sekiz ay evvel nüshâ-ı kesîresinin toplattırıldığı idâre-i mezkûreden ifâde kılınmıştır.”¹ Bu kısa bilgi notu söz konusu hikâyenin içeriğine ve neden toplattırıldığına ilişkin bir merak uyandırmaktadır. Notta belirtildiği üzere *Hikâye-i Mûcid-i Şerr ü Nifâk Hâcî Fırıldak* adlı hikâyenin nüshaları zararlı içeriğinden dolayı toplatılmıştır. Peki, söz konusu hikâye toplatılacak kadar zararlı bir içeriğe mi sahiptir? Genel anlamda bu soruya cevap arayan bu makalede başlığıyla dahi merak uyandıran söz konusu hikâye araştırmacıların dikkatine sunulacak ve döneminin siyasal ve toplumsal hayatına ışık tutması bağlamında tartışmaya açılacaktır.

Bugüne kadar araştırmacıların dikkatini pek çekmemiş² *Hikâye-i Mûcid-i Şerr ü Nifâk Hâcî Fırıldak* adlı hikâye, Çeşme kazasında görevli olan bir devlet görevlisinin yolsuzlukları ve halka yaptığı eziyetleri konu edinir. El yazması formuna henüz rastlamadığımız hikâyenin bugün çevirim içi kütüphane kataloglarında erişime açık, aynı tarihli kopyaları bulunmaktadır.³ Hikâyenin Konya Yazma Eserler Kütüphanesi'nin Basma Koleksiyonundaki kopyasının kapağında “29 Kânûn-ı Evvel 338” tarihi, hikâyenin başladığı sayfada ise “Mecmû'a-i 'ibret” şeklinde bir üst başlık yer almaktadır. Hikâyenin baş kısmında bulunan “Bu kitâb olsun cihâna yâdigâr/Okuyanlar ağlasınlar zâr zâr”⁴ beyiti, eserin ibretlik bir hikâye olduğuna işaret etmektedir.

Hikâye-i Mûcid-i Şerr ü Nifâk Hâcî Fırıldak, biçimsel ve anlatısal açıdan geleneksel bir hikâye özelliği gösterse de kurgulanma biçimiyle bu tarz hikâyelerden ayrılmaktadır. Manzum-mensur olarak kaleme alınmış hikâyenin genelinde Hacı Fırıldak'ın eylemleri belirli bir kurgu içerisinde verilmemiş, adeta bir şikâyet mektubu yazar gibi peş peşe sıralanmıştır. Ancak hikâye yazarı bunu yaparken sanatlı bir dil kullanmaktan ve anlatısını canlı betimlemelerle süslemekten geri kalmamıştır. Hikâyenin sonundaki Çeşme depremi bahsi, kurgu ve anlatımın en güçlü olduğu bölümlerdendir. Hikâyede Çeşme kazası, “Bundan bir vakit mukaddem leb-i deryâda ‘Çeşm-i Âhû’ nâmında birkaç biñ hâneyi şâmil bir kasabacık var idi ki sunûf-ı ahâlîsi İslâm ü Rûm u Yehûdî'den 'ibâret idi. Kasaba-i mezkûruñ mevki'-i dil-güşâ ve sâhil-i deryâda manzara-i dil-rübâsî oraları seyâhat edenleriñ ma'lûmudur.”⁵ şeklinde oldukça canlı bir şekilde tasvir edilerek kazanın coğrafi güzelliği ve kozmopolit yapısı vurgulanmıştır. Anlatıda önemli bir kırılma yaratan Çeşme depremi de oldukça gerçekçi bir şekilde tasvir edilmiştir.⁶ Hacı Fırıldak'ın foyasının ortaya çıkışının anlatıldığı kısımlar, hikâyenin anlatısal açıdan güçlü olduğu diğer bölümleridir.⁷ Halkın Hacı Fırıldak'tan sonsuza dek kurtulma çabası bu kısımda oldukça eğlenceli bir üslupla anlatılmıştır.⁸ Hikâye yazarı bazen mizahı uç noktalara taşımış, Felak Süresi'nin “Kul e'üzü bi-Rabbi'l-felak / Min şerri mâ halak”⁹ ayetlerini “Kul e'üzü bi-Rabbi'l-felak (min-şerri'l-Fırıldak)”¹⁰ ifadesine dönüştürerek sıra dışı bir tasarrufta bulunmuştur. Bunun dışında hikâyeye, geleneksel nesirde olduğu gibi anlatımın rutinliği kırmak, ifadelerinin etkisini

*** *Hikâye-i Mûcid-i Şerr ü Nifâk Hâcî Fırıldak*, Konya Yazma Eserler Kütüphanesi 1893, 4.

¹ Belgenin aslı ve yorumu için bkz. <https://sinanculuk.blogspot.com/2014/12/hikaye-i-mucid-i-serr-u-nifak-haci.html> [Erişim Tarihi: 25.08.2024].

² Hikâyeye dair tek dikkat Sinan Çuluk'un kendi kişisel blogunda yayımladığı, Mektûbî Kalemî'nin hikâyenin toplatılmasına ilişkin mektubuna ve eserin sonunda yer alan beyitlere yer verdiği yazısıdır. Bkz. <https://sinanculuk.blogspot.com/2014/12/hikaye-i-mucid-i-serr-u-nifak-haci.html> [Erişim Tarihi: 25.08.2024].

³ Hikâyenin kopyaları için bkz.

https://portal.yek.gov.tr/works/search/full?key=f%C4%B1r%C4%B1ldak&search_key_type=3&search_form_type=ALL_FIELDS
https://bilgimerkezi.atauni.edu.tr/yordam/?dil=0&aKutuphane=A&p=1&q=f%C4%B1r%C4%B1ldak&alan=tum_txt&demirbas=0129512
[Erişim Tarihi: 27.08.2024].

Hacı Fırıldak hikâyesinin farklı kopyası olup olmadığını araştırmak için Seyfettin Özege'nin *Eski Harfli Türkçe Eserler Kataloğu* taranmış, ancak eserin farklı bir kopyasına rastlanmamıştır. Katalogda *Fırıldak* adlı bir eser yer alsa da bunun Hacı Fırıldak hikâyesi olmadığı tespit edilmiştir. Bkz. M. Seyfettin Özege, *Eski Harfli Türkçe Eserler Kataloğu*, Cilt: 1, İstanbul: Fatih Yayınevi Matbaası, 1971.

⁴ *Hikâye-i Mûcid-i Şerr ü Nifâk Hâcî Fırıldak*, 2.

Hikâyeden alıntılarımız kısımların sayfa numaraları Arap harfli metnin sayfa numaralarına işaret etmektedir.

⁵ age., 4.

⁶ age., 41-42.

⁷ age., 47-48.

⁸ age., 48.

⁹ Felak Süresi için bkz. <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Felak-suresi/6227/2-ayet-tefsiri> [Erişim Tarihi: 25.08.2024].

¹⁰ *Fırıldak*'dan gelebilecek kötülüklerden sabahın Rabbi'ne sığınırım. age., 4.

artırmak amacıyla kimi beyitler¹¹ ve birçoğu Fırıldak'ın ağzından çıkmış diyaloglar eklemiştir. Hikâye yazarı tüm bu tasarruflarıyla hikâyesini zenginleştirmiş ve merak uyandıran mizahi bir anlatı ortaya koymuştur.

Hacı Fırıldak'ın Çeşme Kazasında Döndürdüğü Fırıldaklar

Hikâyenin önsöz niteliğindeki giriş kısmı, hatta başlığı dahi olumsuz bir karakterin hikâyesinin anlatıldığını daha en başından okura sezdirmektedir.¹² Hikâye yazarı, Hacı Fırıldak karakterini “mevcut durumu eleştirmek, bazen yabancılaşarak itibarsızlaştırmak, bazen de alt üst etmek” için parodileştirmiş; böylelikle “sosyal, siyasî, ahlaki ya da dinî bazı kurumlara, kişilere, olay ve durumlara itirazını komiklik aracılığıyla işle[yerek]”¹³ Hacı Fırıldak karakteri üzerinden 19. yüzyıl sonu bürokrasinin aksayan yönlerine ışık tutmuştur. Hikâyedeki eleştirileri tarihî ve sosyal düzlemde yorumlamadan önce Hacı Fırıldak karakterini yakından tanımak uygun olacaktır.

Hikâyede “fırıldak, mel'ûn, dessâs u hilekâr, müzevvir, zâlim, gaddâr, sehîr, meş'ûm, nûrsuz, uğursuz, hırsız, habîs, hasm-ı vatan, belâ, şeytan, koca iblis” sıfatlarıyla anılan Hacı Fırıldak, kötülükte benzersiz bir karakter olarak çizilmiştir. Haccâc¹⁴, Nemrûd¹⁵, Timur¹⁶, Hasan Sabbâh¹⁷, Firavun¹⁸, İbni Ziyâd¹⁹, Roma Papası, Şimr²⁰, Şeyh-i Necdî²¹, Yezîd²², Cengiz²³ benzetmeleri onun bu kötücül yanını desteklemektedir. Yaptığı yolsuzluklarla zenginleşen Hacı Fırıldak,

¹¹ Lâ-edrî bir beyit ile Koca Râgıb Paşa ve Ziyâ Paşa'ya ait beyitler dışında (bkz. age, 16, 22, 41) hikâyede yer alan diğer beyitlerin yazara ait olduğunu düşünüyoruz.

¹² Fatma Zehra Şahin'in tezinde “Yöneticinin Adaletsiz Eylemleri” başlığı altında sıraladığı eylemler, Hacı Fırıldak'ın eylemleriyle örtüşmektedir. Bkz. Fatma Zehra Şahin, “Türk Halk Hikâyelerinde Adalet ve Liyakat” Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2023, 459-460. Ayrıca Mustafa Duman'ın *Türk Halk Anlatılarında Olumsuz Tipler* adlı kitabındaki tartışmalar ve bu kitapta mit, destan ve halk hikâyesi üzerinden oluşturduğu “Kötülük Etkinlik Alanı Tablosu”ndaki kötülük modelleri de Hacı Fırıldak'ın kimi eylemleriyle örtüşmektedir. Bkz. Mustafa Duman, *Türk Halk Anlatılarında Olumsuz Tipler*, (İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 2019), 73-74.

Hacı Fırıldak tiplmesi aynı zamanda, Pir Sultan Abdal'ın hayatına ışık tutan anlatılardan “Pir Sultan Abdal ve Hızır Paşa” hikâyesindeki olumsuz yönetici tipleriyle örtüşmektedir. Hacı Fırıldak'ın Dersaadet'te eğitim almış bir devlet görevlisi ve gerçek hayatta yaşamış bir kişi olması Hacı Fırıldak hikâyesini -her ne kadar farklı zaman ve bağlamda üretilmiş olsalar da- “Pir Sultan Abdal ve Hızır Paşa Hikâyesi” ile irtibatlandırır. Pir Sultan Abdal'ın müridi olan Hızır Paşa, Pir Sultan'dan kendisini bir makama getirmesini istemiş. Ancak Pir Sultan “Hızır, ben sana ruhsat veririm, dua ederim, gider büyük adam olursun, paşa, vezir olursun, ama sonra da gelip beni asarsın!” demiş. Hızır izin alıp İstanbul'a gitmiş, saraya gidip paşa olmuş, daha sonra Sivas valiliğine yükselmiş. Ancak zamanla makamının gücüne kapılıp halka zulmetmeye, namus gözetmemeye, haram yemeye başlamış. Hızır Paşa'nın rüşvet yiyen, haksız haklı çıkaran Kara Kadı ve Sarı Kadı adında iki kadısı varmış. Pir Sultan Abdal bunları bir oyuna getirerek halkın önünde foyalarını meydana çıkarmış. Hızır Paşa da Pir Sultan'ın ipe götürülmesini ve taşlanmasını emrederek Pir Sultan Abdal'ın kendi hakkında öngördüğü şeyi haklı çıkarmıştır. Hikâye ve farklı derlemeleri için bkz. Cihan Sezen, “Pir Sultan Abdal Hakkında Yazılmış Kitaplarla İlgili Açıklamalı Bibliyografya Denemesi (1928-2015)” Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016, 22-27. Ayrıca bkz. Abdülbaki Gölpınarlı ve Pertev Naili Boratav, *Pir Sultan Abdal* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2022); Nerin Köse, “Pir Sultan ve Hızır Paşa Hikâyesi”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Sayı IV (2000): 301-318; Ali Yıldırım, *Değiş ve Direniş Pir Sultan Abdal* (Ankara: İtlik Yayınları, 2013).

Bizi, Pir Sultan Abdal'ın bu hikâyesinden haberdar eden Dr. Zehra Sema Demir'e teşekkür ediyoruz.

¹³ Atilla Aktaş, “Ömer Seyfettin'in Hikâyelerinde Politik Hiciv ve Parodik Yapı,” *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, Cilt: 9, Sayı: 25 (2020): 209-247.

¹⁴ Zalim lakabıyla meşhur Emevî valisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/haccac-b-yusuf-es-sekafi> [Erişim Tarihi: 10.08.2024].

¹⁵ Hz. İbrâhim döneminde tevhid inancının karşısındaki siyasal otoriteyi simgeleyen efsanevî kral. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nemrud> [Erişim Tarihi: 26.08.2024].

¹⁶ Timurlu hânedanın kurucusu ve ilk hükümdarı (1370-1405). <https://islamansiklopedisi.org.tr/arama/?q=Timur&p=m> [Erişim Tarihi: 10.08.2024].

¹⁷ İran'da Nizârî-İsmâîlî Devleti'nin kurucusu (1090-1124). <https://islamansiklopedisi.org.tr/arama/?q=hasan%20sabbah&p=m> [Erişim Tarihi: 10.08.2024].

¹⁸ Eski Mısır krallarının ünvanı. <https://islamansiklopedisi.org.tr/arama/?q=Firavun&p=m> [Erişim Tarihi: 10.08.2024].

¹⁹ Ubeydullâh bin Ziyâd bin Ebîh (ö. 686), Muaviye ve I. Yezîd döneminin valilerinden. Horasan, Basra ve Kûfe'de valilik yapmıştır. Kûfe'de Hz. Hüseyin taraftarlarını tehdit etmesi ve onlara karşı sert önlemlere başvurusuyla bilinmektedir. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ubeydullah-b-ziyad> [Erişim Tarihi: 10.08.2024].

²⁰ Şimr bin Zi'l-Cevşen, tabiinden ve Havazin kabilesinin reislerindendir. Kerbela vakasında aldığı rolden dolayı Şialar nezdinde en nefret edilen kişilerden biri olmuştur. https://tr.wikishia.net/view/%C5%9Eimr_bin_Zi%27L-Cev%C5%9Fen [Erişim Tarihi: 26.08.2024].

²¹ Şeytânın lakabıdır. <https://ilmihal.eu/lugat/seyh-muzzemmil/> [Erişim Tarihi: 23.08.2024].

²² Ebû Hâlid Yezîd b. Muâviye b. Ebî Süfyân el-Kureşî el-Ümevî (ö. 683). <https://islamansiklopedisi.org.tr/yezid-i> [Erişim Tarihi: 23.08.2024].

²³ Moğol İmparatorluğu'nun kurucusu ve ilk hükümdarı (1206-1227). <https://islamansiklopedisi.org.tr/arama/?q=Cengiz&p=m> [Erişim Tarihi: 23.08.2024].

“hisâbları mahşerde bile temizlenmeyecek” servetiyle Kârûn’a²⁴, yerli yersiz attığı nutuklarla Fransızların Mösyö Tiri (Thierry)’sine²⁵ benzetilmiştir. Fırıldak’ın bu olumsuz imajı hikâyede fiziksel özellikleri ve dış görünüşünün tasviriyle de pekiştirilmiştir:

Bu yâdigâr-ı bî-‘âr; kasîrû’l-kâme, esmerü’l-levn ve mülâhham incikleri kısa, tabanı düz, başı ‘imâret kubbesi kadar büyük olduktan başka Cenâb-ı Hakk’ın bir ‘inâyet-i mahsûsası olan saçdan mahrûm olarak tuz kabağına mu‘âdil burnı basık, dişleri kısık, vücûdunun her tarafı kısa, yalnız pâre okşalamakda olduğu kırılması eli gâyet uzundur.

Kıyâfeti bahsine gelince: Ayağında rûgânlı kundura, elifiyye şelvâr, hayderî lata, yeşil sarık, iki tarafına reftâr ederek yolda gâyet tîz yürüyüşlü, elinde tesbîh, cellâdâne bakışlı, dâ’imâ gözünde gözlük ve gözleriniñ bebekleri ism-i müsemâmâsına mutâbık olarak fırıldak gibi fırıl fırıl döner ve dâ’imâ gûyâ istigfâr eder gibi mahsûs olarak ellerini çarpık tutar ve hayvânların burnuna toz kaçırdığı vakit bir sadâ-yı ‘acîb ile burnundan soluduğu gibi merkûm dahi çevireceği bir fırıldak olduğu zemânlar “hıh hıh” diyerek Çingâne körüğüne sebîh olan burnundan çıkan soluk, sâkin bulunan bir cism-i sakîli tahrîk edebilir idi.²⁶

Hacı Fırıldak’ı esmer, kısa boylu, kel, yassı ve kocaman başlı, tuz kabağı gibi basık ve geniş burunlu, kısa dişli, uzuvları kısa ancak elleri “uzun” olarak tasvir eden hikâye yazarı, adeta bir karikatür tipi ortaya koymuştur. Bu fiziksel özelliklere parlak ayakkabıları, elfiye şalvarı, çuhadan yapılmış uzun ceketi, başının iki yanına doğru sallanan hayderî yeşil sarığıyla hızlıca yürüyen, elinde tespihle etrafa acımasız ve can alıcı bakışlar atan, gözlüklü ve gözbebekleri sıfatına yaraşır şekilde “fırıl fırıl” dönen, sürekli tövbe edencesine ellerini çarpık tutan, iş çevireceği zamanlar Çingene körüğü gibi burnundan “hıh hıh” sesleri çıkaran agresif görünüşü de eklenir. Hacı Fırıldak’a ilişkin bu canlı tasvirlerinde dili ustalıkla kullanan yazar, bu yaratıcı benzetmelerinin yanı sıra hikâyesinde döneminin giyim-kuşamına, alet-edevatına, sosyal sınıflarına ve eğlence ortamına ilişkin bazı okumalar yapmamıza da imkân sunmaktadır.

Hikâye yazarı, fiziksel özellikleri dışında Hacı Fırıldak’ın karakter analizine de yer vererek yarattığı karakterin tekinsizliğine vurgu yapmıştır. Kimseyle hatta akrabalarıyla bile samimi bir bağ kuramayan Fırıldak, dost olduğu kişilere sebepsizce düşmanlık besler. Bulunduğu meclislerde bazen ortamın neşesi, bazen ise ortamın huzurunu kaçıran kişi olur. Ortamına göre inancını değiştiren Fırıldak “İslâmlar yanında Ma’sûm-ı Pâk ve Cüneyd-i Bağdâdî²⁷’niñ torunu gibi bir mu’âmele-i riyâkârâne ibrâz eder ve Hristiyanların yanında dahi gûyâ onların vekîl-i rûhânîsi imiş kılıkta sıfat-ı mütelevvinede bulunur ve Yehûdîlere dahi kavuk sallamakdan hâlî kalmaz”.²⁸ “Evindeki kütüb-hâneden içinde fuçılar ile ‘işret bulundur[an]”²⁹ Fırıldak, “okkalarla rakılar, şarâblar hâzır etdikden ve sufre-i rindâneyi envâ’-ı mezeler ile tezyin eyledikten soñra hükûmet me’mûrlarını da ‘vet edip”³⁰ eğlence ortamlarında körkütük sarhoş olur ve Fransızların Mösyö Tiri’si gibi nutuk atmaya başlar. “Kendisiniñ muta’assıb hâcelerden olmadığını ve zemân kendisine uymaz ise kendisi zemâna uyacağını ve dünyâda eğlenmek lâzım olduğunu ve kendisi vidalı ve dönecek bir zât olduğunu vâf ede ede bitiremez imiş”³¹. Devlet büyüklerinin makamında “elleriyle ayaklarıyla ‘ankebût gibi yerlere kapanarak kapıdan girip ayak öpdükden soñra bir tavr-ı halîmâne vü ma’sûmâne ile iki diz üzerine çöküp ve ellerini dahi murâkabeye varmış bir Nakşî şeyhi gibi dizleriniñ üstüne koyup terbiyeli meymûn gibi zânû-zede-i meskenet olup”³² mutedil bir tavır sergilemiş.

²⁴ Zenginliğiyle tanınan, Hz. Mûsâ ve Hârûn’un şahsında Allah’ın emirlerine karşı çıktığı için cezalandırılan kişi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/karun> [Erişim Tarihi: 27.08.2024].

²⁵ Mösyö Thierry. Bkz. *Kāmûsü’l-A’lâm*, https://www.osmanlicasozlukler.com/kamusulalam/tafsil-10420-hn3.html#google_vignette [Erişim Tarihi: 23.08.2024].

Mösyö Tiri’nin kimliği hakkında tam olarak bilgi sahibi değiliz. Ancak bu kişinin, Fransız tarihçi Jacques Nicolas Augustin Thierry (10 Mayıs 1795-22 Mayıs 1856) yahut Fransız gazeteci, siyasetçi, tarihçi ve Augustin Thierry’nin kardeşi olan Amédée Thierry (2 Ağustos 1797- 27 Mart 1873) olma ihtimali vardır.

Bu kişiler hakkında bilgi için bkz. https://en.wikipedia.org/wiki/Augustin_Thierry, https://tr.wikipedia.org/wiki/Am%C3%A9d%C3%A9e_Thierry [Erişim Tarihi: 23.08.2024].

²⁶ age., 5-6.

²⁷ İlk devir sûfilüğünün en güçlü temsilcilerinden olan meşhur sûfi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/cuneyd-i-bagdadî> [Erişim Tarihi: 09.09.2024].

²⁸ age., 14.

²⁹ age., 29.

³⁰ age., 14.

³¹ age., 15.

³² age., 23.

Hikâye-i Mûcid-i Şerr ü Nifâk Hâcî Fırıldak, yukarıdaki tasvirlerle olumsuzlanan Hacı Fırıldak'ın Çeşme müftüsü iken yaptığı yolsuzluklar ve halka ettiği eziyetler üzerine kurulmuştur. Bunlar arasında; servetini haksız yollardan elde etmesi, avanelerini her yere yerleşirmesi, eylemlerine engel olmak isteyenlere iftira atması, halkı birbirine düşürmesi, yaptığı yolsuzluklar denetleneceği zaman dalavereler çevirmesi, maarif reisliği yaptığı dönemde okulların işleyişini keyfiyetten bozması, işine engel olan kişilere iftira atması, halkın malına çökmesi, hayır adı altında zorla rüşvet alması, akrabalarını zındıklıkla suçlaması gibi olumsuz davranışlar yer almaktadır. Hacı Fırıldak, "devâlib-i hîle vü fesâdın çarhına dokunacak ol[an]"³³ devlet memurlarına gözdağı vermiş ve onlara iftira atmıştır. Tarikatlara bulaşarak "Bu dervişler kâfirdir zındıktır, bunların bulunduğu mahal yetmiş biñ arşun kazılmadıkça namâz kılınmaz"³⁴ suçlamaları ile tarikatları ve bunlara intisap edenleri itibarsızlaştırmış, hatta daha ileri giderek dergâhları kapatmaya çalışmıştır. Tarikatlarla uğraşırken bir yandan da vakıflara el atmış ve vefat edenlerin mallarını yahut gözüne kestirdiği kimi alanları vakıf malı ilan edip onlardan vergi kesmeye çalışmış ve böylelikle vakıf kanununun teamül bahsini "kendi fırıldığının makinesi hükmünde" işletmiştir. Hikâyede Hacı Fırıldak'ın vakıf geliri altında halktan nasıl zorla para topladığı, kimilerini usulsüz bir şekilde hapse attırdığı, ellerinden kaçanların ise "Amerika vahşileri" gibi dağlara kaçıp saklandığı şöyle anlatılmıştır:

Rûz-merre tahsîlâta çıkıp ve pâresi bulunmayan ahâlî-i fukarâ yolsuz, kâ'idesiz resmî hâricinde hapislere atdırılarak feryâd u efgân-ı fukarâ 'aks-endâz-ı kubbe-i semâ olup kasaba ahâlîsini kendisi, [41] kurâ ahâlîsini 'avenesi tazyîk etmekden ahâlî zîr u zebûn olup ellerinden kurtulmak için Amerika vahşileri gibi ahâlî kenârlarda ve ehl-i kurâ dağlarda ormanlarda gizlenirler imiş.³⁵

Maarif reisliği yaptığı dönemlerde "evlâd-ı vatanın zalâm-ı cehâlet içinde gözü kapalı kalması dünyâda birinci emeli"³⁶ olduğundan mekteplerin ıslahına önem vermemiştir. Çeşme'de yaşanan deprem hadisesinden sonra kimi arsaları üzerine geçirmeye ve deprem bağışlarına el koymaya çalışarak bu üzücü olaydan bile kendisine fayda sağlamıştır. Deprem gelirlerinin dışında kurban derilerine de el koymaktan uzak kalmamış, kasabada kendisine bir mezar yeri tahsis edip oraya gömülecek halktan haraç kesmiştir.³⁷ Hacı Fırıldak'ın çevresine karşı saldırgan tutumundan akrabaları da nasibini almıştır. Vakıf mallarını üzerine geçirmeye çalışırken dini bütün bir Müslüman olduğunu ve halkı kandırmadığını ispatlamak için "Huzûruma bi'l-iltizâm sizi celb eyledim ve kendi akribâ vü ta'allukât-ı mevcûdemden kimseyi çağırmadım. Zîrâ benim bi'l-cümle akribâmın içinde bir dâne bile Müselmân olmayıp kâffesi zındıktır"³⁸ diyerek akrabalarını dahi dinsizlikle suçlayarak kendini aklamaya çalışmıştır. Oysa kendisi, "Hem câmi'e mûm alır hem kilisâya. Bunlardan fazla olarak ileride ne olur ne olmaz diye Yehûdîlerin havrasına dahi kandîl yakmakdan çekinmez[miş]".³⁹

Hikâyenin sonunda yer alan "Bu Hâcî Fırıldak'ın çevirmiş olduğu fırıldak bundan 'ibâret olmayıp kâriyân-ı kirâma bâdî-i tasdî' olmamak ârzûsıyla şimdilik bu muhtasarcıkla iktifâ olun[du]"⁴⁰ ifadeleri ile hikâye yazarı, Fırıldak hakkında anlatacaklarının bununla sınırlı olmadığını, eğer kitabı rağbet görürse böyle yüzlerce kitap yazabileceğini söyleyerek anlattıklarına ve anlatacaklarına dair okurun merakını sürekli kılmaya çalışmıştır.

Hikâyenin Kurgulanma Biçimi ve Gerçeklikle Kurduğu Bağ

Hacı Fırıldak hikâyesi, mesnevilerde ve geleneksel metinlerde karşımıza çıkan sebep-i telif benzeri bir önsözle başlar. Bu kısımda yazar, hikâyesinin kurgulanma biçimini anlatırken ilhamını gerçek hayattan almış hikâyelerin adeta bir manifestosunu ortaya koymuş, *Hacı Fırıldak*'a "birtakım evrâk-ı 'atîka" arasında rastladığını söyleyerek bu hikâyeyi neden kurguladığını bir sebebe bağlamıştır. Bunu yaparken kitabın zararlı içeriğinden dolayı başına geleceklerin önünü kesmeye ve sorumluluğu daha en başından üzerinden atmaya çalışmıştır. Burada "evrâk-ı 'atîka"dan kasıt, hikâyenin sonuna doğru öğrendiğimiz Hacı Fırıldak'ın foyasını ortaya çıkaran Tevekkül Efendi'nin yazdığı *Ahterî* kadar büyük bir kitaptır.⁴¹

Hikâyesinin sebep-i telif kısmında yazar, edebiyatın tarihsel gerçeklikle kurduğu bağı şöyle ortaya koymuştur:

³³ age., 9.

³⁴ age., 19.

³⁵ age., 40-41.

³⁶ age., 27.

³⁷ age., 32, 33.

³⁸ age., 15-16.

³⁹ age., 14.

⁴⁰ age., 52.

⁴¹ age., 45-46.

Târîh denilen şey ‘âlemiñ fihrist-i vukû‘âtı olarak kütüb-hâne-i edebiyeye vü siyâsiyyeniñ bir nümûne-i mücmeli ve dühûruñ tebdîliyle sahâ‘if-i a‘sârda mûnderic sahîhü‘l-vukû‘ birtakım garâ‘ib-i vukû‘ât miyânında taş yürekli insânları bile ‘inde‘l-mütâla‘a ağıladır şeyler olmağla böyle vukû‘ât-ı sahîhadan hâsıl olan te‘essür-i ‘umûmiyye üzerine ebnâ-yı beşer kütüb-hâne-i hayâlinde tasavvur etdiği vukû‘âtı gerçekten olmuş geçmiş olması câ-yı bahs olmayarak ba‘zı gülünç ve ba‘zı acıklı bir yolda tasvîr-i efkâr ve ismini dahi “roman” diye yâd u tezkâr eylemişler ve bu [3] sûret zemânımızda cümle-i edebiyeden ma‘dûd olmuştur.⁴²

Tarihten ilham alarak üretilmiş ve roman olarak adlandırılmış kurgusal eserlerin yanı sıra tarihsel gerçekliği hayal âleminde yaşanmış bir hikâyeye dönüştüren anlatıların da var olduğundan söz eden yazar, hikâyesinin gerçeklikle kurduğu bağı şöyle pekiştirmiştir:

Bu nev‘ hikâyâtıñ bir türlü de daha vardır ki vukû‘ât-ı sahîhayı ‘âlem-i hayâlde tasavvur olunmuş bir mesel şeklinde tasvîr ü tahrîr ve nazargâh-ı ‘umûmiyyeye vaz‘ ile okuyanlar kıssadan hisse denilen kelâm-ı hikmet-encâmıñ mâ-sadakına mazhar olurlar ve bu makûle mahsûl-i efkâr olan hikâyâtı efkâr-ı ‘umûmiyye, kemâl-i tehâlûk ile kırâ‘atine cân atıp bi‘l-mütâla‘a mudhik ise güler ve sûznâk ise ağlar, fakat te‘şîrli, ağlamağa müsta‘id olan vukû‘âtıñ mütâla‘asını âsâr-ı sâ‘ireye tercîh ederler.⁴³

Yazarın nezdinde halkın okurken ders aldığı, içeriğine göre bazen gülüp bazen ağladığı bu tarz hikâyeler yukarıda sözü edilenlerden, yani ilhamını tarihten almış kurgusal metinlerden daha çok itibar görmektedir. *Mûcid-i Şerr ü Nifâk Hâcî Fırıldak* da bu tarz hikâyelerdendir. Öyle ki bu hikâyeye konu olan olaylar, her ferdin okuyup ders alması gereken türlü türlü hile ve entrikayı içermektedir. Bu sebeple yazar, hakikati ortaya koymak ve halkı “çevrilen fırıldaklardan” haberdar etmek adına bu sıra dışı hikâyeyi okurların dikkatine sunmuştur.

Yukarıdaki alıntılardığımız önsöze ait kısımlar bu ibretlik hikâyenin yazarı tarafından gerçekçi bir zemine oturtulmaya çalışıldığını göstermektedir. Hikâye yazarı, her ne kadar hikâyesinin kaynağını başka bir esere dayandırmış olsa da hikâye boyunca Hacı Fırıldak’ın eylemlerine birinci dereceden tanıklık etmiş bir tavır sergilemiştir. Bu bağlamda şu soruları sormak yerinde olacaktır: Bu hikâye, yazarının iddia ettiği şekilde Tevekkül Efendi’nin kitabına mı dayanmaktadır? Hacı Fırıldak karakteri gerçekte yaşamış bir kişiden ilham alınarak mı üretilmiştir? Hikâyede, *Ahterî* kadar büyük bir kitapla çıkagelen Tevekkül Efendi, aslında kurgusal bir karakter arkasına gizlenmiş hikâye yazarının kendisi midir? Erdoğan Keleş’in “Çeşme Müftüsü Hacı Hasan Hilmi Efendi ve Hakkındaki İddialar” başlıklı makalesi bu sorulara cevap bulmada bize önemli ipuçları sunmaktadır. Keleş’in verdiği bilgiler ışığında Hacı Fırıldak’ın Çeşme kazasında uzun yıllar müftülük yapmış Hacı Hasan Hilmi Efendi (d. 1828) olduğunu, hikâye yazarının ise müftünün yolsuzluklarını açığa çıkarmak için defalarca resmi yollara başvurmuş, bir dönem Aydın mebusluğu yapmış İsmail Sıdkı Efendi (ö.1935) olduğunu öğrenmekteyiz.

Keleş, söz konusu makalesinde öncelikle 19. yüzyılda müftü atamaları ile müftülerin görevleri hakkında birtakım bilgilere yer vermiş ve bu bilgiler ışığında Hacı Hasan Hilmi Efendi’nin müftülük makamındaki rolüne değinmiştir. Makalesinde müftülerin yönetici sınıftan olmamakla birlikte şehir yaşantısında sözü geçen saygın kişiler olarak görevlerini yürüttüklerini söyleyen Keleş, bu kişilerin bulundukları yerde mütevellî, vasilik, vakıf yöneticiliği, maarif vekilliği gibi görevler de yaptıklarından söz etmiştir.⁴⁴ Hacı Hasan Hilmi Efendi de bu vazifelerin çoğunda bulunmuş bir devlet görevlisidir.

Çeşme’de dünyaya gelen Hacı Hasan Hilmi Efendi, kasabanın ileri gelenlerinden tüccar Dervişzâde el-Hac Hâfız Mustafa’nın oğludur. Önce Çeşme sonra Aydın’da eğitim görmüş ve ardından İstanbul’a gidip Süleymaniye’de Çifte Medrese-i Salis’de 13 yıl boyunca dinî eğitim almıştır.⁴⁵ Yani Hacı Hasan Hilmi Efendi tıpkı Hacı Fırıldak gibi eğitimini

⁴² age., 2-3.

⁴³ age., 3.

⁴⁴ Erdoğan Keleş, “Çeşme Müftüsü Hacı Hasan Hilmi Efendi ve Hakkındaki İddialar,” *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Alanında Akademik Çalışmalar*, Ed. Hasan Babacan (Ankara: Gece Kitaplığı, 2020), 97-98. Erdoğan Keleş, Hasan Hilmi Efendi hakkında verdiği bilgiler büyük ölçüde İsmail Sıdkı Efendi’nin layihalarına dayanmaktadır. Keleş’in makalesinde eserin künye bilgisi şöyle yer almaktadır: İsmail Sıdkı, Çeşme Müftüsü İrtikâbât-ı Lâyihalar Sûreti, (y.y.), sene 1297 [Bu eser Türk Tarih Kütüphanesinde, A.II/3034 numarasıyla kayıtlıdır].

İsmail Sıdkı Efendi’nin Hatıratı hakkında ayrıca bkz. Adem Efe, “İsmail Sıdkı Efendi’nin Vakıfların Yeniden Yapılandırılması Hakkındaki Bazı Düşüncelerini İçeren Hatırat Adlı Risâlesi Üzerine,” *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 43 (2019): 283-291; Ahmet Köksal, “II. Meşrutiyet Dönemi’nde Vakıfların Yeniden Organizasyonuna Dair İki Eser: İsmail Sıdkı’nın “Hatırat”ı ve Hamadezade Halil Hamdi Paşa’nın Layihası,” *Tarih Araştırmaları Dergisi* 33/56 (2014): 343-86.

⁴⁵ Bu bilgiler Erdoğan Keleş’in söz konusu makalesinden özetlenerek aktarılmıştır. Bkz. Keleş, agm., 98-99.

İstanbul'da tamamlamış,⁴⁶ 1857 senesinde atandığı Çeşme kazası müftülüğünü 60 yaşına kadar sürdürmüş⁴⁷ ve 1911 yılında kadro harici bırakılmış ancak aynı sene memuriyete geri dönmüştür.⁴⁸ Keleş'in makalesinden öğrendiğimiz üzere 1884 tarihli olan ceride-i nüfus kaydında orta boylu, ela gözlü, kır bıyıklı ve sakallı olarak tasvir edilen Hacı Hasan Hilmi Efendi, "cümle ahalinin hoşnutluğunu kazanmış" biri olarak tarif edilmiştir.⁴⁹ Ancak Keleş, Çeşme müftüsünün görev yaptığı kazada birtakım yolsuzluk, rüşvet ve irtikâb dedikodularına karıştığından bahsederek bu olumlu imajı tersine çevirmiştir.⁵⁰ Keleş makalesinde, İsmail Sıdkı Efendi adlı birinin 1881 yılında Çeşme Müftüsü Hacı Hasan Hilmi Efendi hakkında bazı iddialarda bulunduğunu⁵¹ ve bu yüzden yargılandığını belirtmiştir.

İsmail Sıdkı Efendi hakkındaki bilgileri yine Keleş'in söz konusu makalesinden öğrenmekteyiz. Hukuk mektebi mezunu İsmail Sıdkı Efendi, duhan fabrikası sahibi olup maarif komisyonu reisliği yapmıştır. Mahkeme azalığı, avukatlık ve gazetecilik dışında Aydın Sancağı mebusu olarak Meclis-i Mebusan'a seçilmiş, 1908-1912 yılları arasında bu görevde bulunmuştur. Gazetecilik yönü olan İsmail Sıdkı Efendi; *Ahenk*, *Köylü Gazetesi*, *Akşam* gibi gazeteleri çıkarmış, *Kitâbü'r-Rızâ* adlı eseri Arapçadan tercüme etmiştir.⁵² İsmail Sıdkı Efendi gazeteciliğini Hacı Hasan Hilmi'nin yolsuzluklarını ifşa etmede bir araç olarak kullanmış, müftü ile kimi mülkiye ve adliye memurları hakkındaki iddialarını *Vakit*, *Ceride-i Havadis* ve *İhtar* gazetelerinde neşretmiştir. Erdoğan Keleş'in verdiği bilgilere göre İsmail Sıdkı Efendi'nin önce "Hacı Emrullah" adıyla kaleme aldığı bir yazısını daha sonra İstanbul'a giderek "Hacı Fırıldak" adıyla neşretmiştir. Bu yazısı yüzünden 15 Kasım 1881 tarihinde tutuklanarak Çeşme hapishanesine atılmıştır. Müftünün Çeşme depremi sonrasında halk için toplanan yardım paralarını zimmetine geçirmesi üzerine "Zelzele Destanı" adlı bir başka yazı yazar İsmail Sıdkı Efendi, bu yazısını da hapse girmemek için *Hacı Fırıldak* hikâyesi gibi isimsiz yayımlamıştır. Gazeteci olmasının da etkisiyle daha geniş kitlelere hitap etmeyi amaçlayan İsmail Sıdkı Efendi, kamunun dikkatini Çeşme kazasını kasıp kavuran bu yolsuzluklara çekmeye çalışmıştır. İsmail Sıdkı Efendi bu yazıların dışında Çeşme Müftüsü hakkındaki iddialarını, tıpkı Tevekkül Efendi'nin hikâyesinin sonunda ortaya çıkıp halka seslenmesi gibi, çarşı ve pazarda herkesin duyacağı şekilde dile getirmiştir. Peki, İsmail Sıdkı Efendi'nin Hacı Hasan Hilmi hakkındaki iddiaları nelerdir?

Erdoğan Keleş'in makalesinde belirttiği üzere İsmail Sıdkı Efendi, Hacı Hasan Hilmi'nin "umur-ı hisabiyyelerini keyfe-mâyeşâ istediği gibi tanzim et[miş]" ve "şer'-i şerif ve kanunlara aykırı irtikâba cüret ed[erek] pek çok fena işlere bulaş[mıştır]". Müftülük görevi dışında maarif ve idari işlere de karışan Hacı Hasan Hilmi, kaza mahkemesini baskı altına alarak halkı canından bezdirmiştir. Kazadaki vakıflara ait emlak ve arazilerin yarısından fazlasının idaresinden sorumlu olan müftü efendi, diğer vakıf mütevellileriyle birlikte gayri resmi olarak düzenledikleri senet ve evraklarla vakıf gelirlerini toplamış, topladıkları paraları gayri resmi evraklarla çekip işletmiş, vakıflara ait mülkleri resmi izin almadan kiraya vermiş ve senede birkaç yük kuruş tutarındaki parayı zimmetine geçirmek suretiyle vakıfları ve hazineyi zarara uğratmıştır. Çeşme Kaymakamlığına ve naipliğine vekâlet ettiği dönemlerde güç ve kudretinden tüm ahali çekinir olmuştur. Hristiyan tebaanın tasarrufunda olan çiftliklere el koymaya çalışmıştır. Maarif komisyonu azası olduğu dönemde iddiaya göre mekteplerin inşası ve geliştirilmesi için tahsis edilen avarız akçesi ve vakıf gelirleri kendi eline, menafi sandığı gelirleri ise akrabalarının eline terk edilmiştir.⁵³ Sorumlu olduğu mahalli vergilerin tahsili ve sarfında da yolsuzluk yapmış, toplanan paranın üçte ikisini kanun ve nizamlara aykırı şekilde harcamış, bu konuda valilik tarafından kendisine iki adet tahkik memuru gönderilmiş ise de herhangi bir sonuç alınamamıştır. Menafi sandığını kendi malı gibi kullanan Hasan Hilmi Efendi memleket akçesini telef etmiş, halkın hayrına sarf olunması gereken paralara el koymuştur. Vakıf mütevellisiyken de yolsuzluklar yapan Hacı Hilmi Efendi, kendisini resmi görevli gibi göstererek pek çok vakıf arazi ve gelirlerini mülkiyetine dönüştürmüştür.⁵⁴ İsmail Sıdkı Efendi, Hacı Hasan Hilmi hakkındaki bu önemli iddialarını defalarca ilgili makamlara iletmış ancak bir sonuç alamamıştır. 10 Ekim 1881⁵⁵ tarihinde Mabeyn-i Hümayun Başkitabeti, başvekâlet, meşihat, evkâf ve maarif

⁴⁶ age., 6.

⁴⁷ Keleş, makalesinde Hacı Hasan Hilmi'nin 60 yıl müftülük yaptığını söylemektedir. Ancak hikâyede Fırıldak'ın ölümünün anlatıldığı kısımlarda geçen "Bu Fırıldak mel'anetle girdi altmış yaşına / Kabrini la'netle yâd etsin görenler taşına" beyitinden görevini 60 yıl değil, 60 yaşına kadar sürdürdüğünü anlıyoruz. Bkz. age., 48.

⁴⁸ Keleş, agm., 99.

⁴⁹ Keleş, "Çeşme Müftüsü Hacı Hasan Hilmi Efendi ve Hakkındaki İddialar," 98.

⁵⁰ Keleş, agm., 100.

⁵¹ Keleş, agm., 102.

⁵² Keleş, agm., 100-103.

⁵³ Keleş, agm., 105.

⁵⁴ Keleş, agm., 107.

⁵⁵ İsmail Sıdkı Efendi'nin 1881 tarihli şikâyet dilekçesi, hikâyede geçen deprem olayının gerçekliğine ve zamanın tayinine de ışık tutmaktadır. Hikâyede depremin geçtiği tarihi tayin edecek herhangi bir işaret bulunmasa da bu depremin 3 Nisan 1881 tarihinde Sakız Adası merkezli

nezaretlerine hitaben telgrafla bir dilekçe göndermiş, bu dilekçeyi Hasan Hilmi'nin zulmünden bezmiş kaza ahalisinden 48 kişi de imzalamıştır.⁵⁶ Tüm bu çabalarına rağmen Çeşme müftüsünün haklı ve kendisinin ise müfteri olması İsmail Sıdkı Efendi'yi farklı yollara itmiş ve nihayetinde Hacı Hasan Hilmi'nin yaptıklarını önce bir yazıya sonra da kurgusal bir metne dönüştürmüştür. İsmail Sıdkı Efendi şahit olduğu tüm bu yolsuzlukları, *Hikâye-i Mûcid-i Şerr ü Nifâk Hâcî Fırıldak* hikâyesiyle kurgusal düzleme taşıırken gerçeklikten de uzaklaşmamıştır.

Bu iddiaların İsmail Sıdkı Efendi'yi yargılanmaya götürmesi, Hacı Fırıldak hikâyesine “evrâk-ı atîka” içerisinde rastladığı şeklindeki gerekçesini de temellendirmektedir. Yani İsmail Sıdkı Efendi yolsuzluklarını resmi kanallarla ifşa ettiği Hacı Hasan Hilmi'yi kurgusal bir karaktere dönüştürürken eserin kaynağını çarpıtmış ve dahası, kendini korumak adına eserini isimsiz olarak bastırmıştır. Bunu yaparken kendisini Tevekkül Efendi olarak hikâyeye kurgusal bir karakter olarak yerleştirmekten de uzak durmamıştır. Hikâyenin sonunda çıkagelen Tevekkül Efendi'nin halka seslenişi, İsmail Sıdkı Efendi'nin Hacı Hasan Hilmi'nin foyasını ortaya çıkarmak için sarfettiği çabaların bir yansımadır.⁵⁷ *Hacı Fırıldak* hikâyesi ile İsmail Sıdkı Efendi, “vukû'ât-ı sahîhayı 'âlem-i hayâlde tasavvur olunmuş bir mesel”e dönüştürerek var olan gerçekliği kurgusal düzleme taşımış ve edebiyatın imkânlarını kullanarak mahkemeye taşınmış iddialarını daha geniş kitlelere ulaştırmaya çalışmıştır.

Sonuç

Hikâye-i Mûcid-i Şerr ü Nifâk Hâcî Fırıldak adlı hikâye, gerçekte yaşanmış olayların anlatıldığı sıra dışı bir anlatıdır. Hikâye yazarı İsmail Sıdkı Efendi, bir dönem şahitlik ettiği Çeşme müftüsü Hacı Hasan Hilmi Efendi'nin yolsuzluklarıyla çeşitli yollarla mücadele etmeye çalışmış ancak başarıya ulaşamamıştır. Nihayetinde kanun yoluyla üstesinden gelemediği bu yolsuzlukları “âlem-i hayâlde tasavvur” etmiş ve kaleminin gücünü de kullanarak okurların dikkatine sunmuştur. Gerçekleri kurgusal düzleme taşıyarak Hacı Hasan Hilmi Efendi'yi Hacı Fırıldak'a, kendisini ise onun foyasını ortaya çıkaran Tevekkül Efendi karakterine dönüştürüp yaratıcılığını sergilediği mizahi bir anlatı ortaya koymuştur. Bu hikâye, aynı zamanda İsmail Sıdkı Efendi'nin gazete yazarlığı alanındaki yetkinliğini hikâye vadisinde sınıadığı başarılı bir örnek olarak da karşımıza çıkmaktadır. İsmail Sıdkı Efendi, hikâye boyunca parodileştirdiği Hacı Fırıldak karakteriyle aslında bir döneme, o dönemin bürokrasisin işleyişine ve yozlaşmış bürokrat tipine eleştiriler yöneltmiştir. Bu metin yalnızca Hacı Fırıldak'ın yolsuzluklarına ve halka ettiği eziyetlere değil aynı zamanda Çeşme kazasının sosyal ve kültürel yaşamına ve Sakız Adası Depremi'nin yıkıcı etkilerine de kanıtlar sunmaktadır. Tüm bunlar *Hacı Fırıldak* hikâyesini yalnızca edebiyatın sınırları içinde değerlendirmemek gerektiğini, bu metin üzerinden tarihsel ve sosyolojik okumalar yapılabileceğini de ortaya koymaktadır.

gerçekleşen deprem olduğunu söylemek mümkündür. 6,5 büyüklüğünde meydana gelen Sakız Adası Depremi, Sakız Adası başta olmak üzere Çeşme ve Alaçatı'yı etkilemiş ve 7.866 can kaybına neden olmuştur. Deprem, 19. yüzyılda Sakız Adası'nı etkileyen en büyük üç olaydan biri olarak kabul edilmektedir.

https://tr.wikipedia.org/wiki/1881_Sak%C4%B1z_Adas%C4%B1_depremi [Erişim Tarihi: 07.08.2024].

Selahattin Satılmış, deprem hakkında kaleme aldığı makalesinde şu bilgilere yer verir: Bu deprem Sakız Adası'nın tarihinde yaşadığı en büyük afet olduğu gibi 19. yüzyılda Osmanlı coğrafyasında meydana gelen ikinci büyük depremdir. Sakız ve Çeşme'de büyük zayıyata yol açan 1881 depreminin artçı sarsıntılarının kısa aralıklarla ve çok uzun süre devam ettiği, resmî yazışmalar ve gazete haberleri üzerinden takip [edilmektedir]. Çeşme'nin doğu tarafında bulunan 2.600 evden 1.000'i yıkılmış ve geri kalanı hasar görmüştür. Çeşme kazasının tamamındaki zayıyat ve hasar durumuna baktığımızda ise ölü sayısı 50, yaralı sayısı 490'dır. Kazadaki evlerin 2700'ü tamamen harap olurken, geri kalanları büyük oranda hasar görmüştür. Bkz. Selahattin Satılmış, “19. Yüzyılda Bir Büyük Felâket: 3 Nisan 1881 Sakız ve Çeşme Depremi,” *Tarih İncelemeleri Dergisi* Cilt: 29, Sayı: 2 (2014): 605-624; Selahattin Satılmış, “1881 Sakız Depreminde Osmanlı Afet Yönetimi ve Vali Sadık Paşa'ya Yönelik Eleştiriler,” *Belleten* Cilt: 80, Sayı: 288 (2016): 573-618.

⁵⁶ Keleş, agm., 108.

⁵⁷ age., 49-50.

Kaynakça

- Aktaş, Atilla. "Ömer Seyfettin'in Hikâyelerinde Politik Hiciv ve Parodik Yapı," *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, Cilt: 9, Sayı: 25 (2020): 209-247.
- Akyüz, Kenan. "Ziya Paşa ve "Terkîb-i Bend", *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1995.
- Balcı, Hilal. "Geleneksel Formlardan Şalvarın İç Anadolu'da ve Doğu Anadolu'da Kullanımı ve Bu İki Bölgenin Mukayeseli Karşılaştırması." *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi* 31 (2018): 57-68.
- Demirbağ, Ömer. "Koca Râgıb Paşa ve Dîvân-ı Râgıb". Doktora Tezi. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 1999.
- Efe, Adem. "İsmail Sıdkı Efendi'nin Vakıfların Yeniden Yapılandırılması Hakkındaki Bazı Düşüncelerini İçeren Hatırat Adlı Risâlesi Üzerine", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 43 (2019): 283-291
- Fatma Zehra Şahin, "Türk Halk Hikâyelerinde Adalet ve Liyakat". Doktora Tezi. Pamukkale Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2023.
- Gölpınarlı, Abdülbaki ve Pertev Naili Boratav. *Pir Sultan Abdal*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2022.
- [İsmail Sıdkı Efendi]. *Hikâye-i Mûcid-i Şerr ü Nifâk Hâcî Fırıldak*, Konya Yazma Eserler Kütüphanesi, 1893.
- Keleş, Erdoğan. "Çeşme Müftüsü Hacı Hasan Hilmi Efendi ve Hakkındaki İddialar," *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Alanında Akademik Çalışmalar*. Ed. Hasan Babacan. Ankara: Gece Kitaplığı, 2020.
- Koşay, Hamit Zübeyir. "Türkiye Halkının Maddi Kültürüne Dair Araştırmalar II, Kap-Kaçak", *Türk Etnografya Dergisi*, Sayı: II, (1957): 5-28.
- Köksal, Ahmet. "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Vakıfların Yeniden Organizasyonuna Dair İki Eser: İsmail Sıdkı'nın "Hatırat"ı ve Hamadezade Halil Hamdi Paşa'nın Layihası," *Tarih Araştırmaları Dergisi* 33/56 (2014): 343-86.
- Köse, Nerin. "Pir Sultan ve Hızır Paşa Hikâyesi", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Sayı IV (2000): 301-318. Yıldırım, Ali. Değiş ve Direniş Pir Sultan Abdal. Ankara: İtalik Yayınları, 2013.
- Mustafa Duman, *Türk Halk Anlatılarında Olumsuz Tipler*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 2019.
- Özege, M. Seyfettin. *Eski Harfli Türkçe Eserler Kataloğu*, Cilt: 1. İstanbul: Fatih Yayınevi Matbaası, 1971.
- Satılmış, Selahattin. "19. Yüzyılda Bir Büyük Felâket: 3 Nisan 1881 Sakız ve Çeşme Depremi," *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt: 29, Sayı: 2 (2014): 605-624.
- Satılmış, Selahattin. "1881 Sakız Depreminde Osmanlı Afet Yönetimi ve Vali Sadık Paşa'ya Yönelik Eleştiriler," *Belleten*, Cilt: 80, Sayı: 288 (2016): 573-618.
- Sezen, Cihan. "Pir Sultan Abdal Hakkında Yazılmış Kitaplarla İlgili Açıklamalı Bibliyografya Denemesi (1928-2015)". Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

Elektronik kaynaklar

- Dehkhoda. <https://lamtakam.com/dictionaries/dehkhoda>
- Kâmûsu'l-A'lâm, <https://www.osmanlicasozlukler.com/kamusulalam>
- Kubbealtı Lugatı, <https://lugatim.com/s/lata>
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli. <https://sorularlaislamiyet.com>
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli. <https://www.kuranmeali.com>
- Kur'ân-ı Kerîm. <https://www.kuranmeali.com>
- Seyfettin Özege Kataloğu. <https://bilgimerkezi.atauni.edu.tr/yordam>
- Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. <https://portal.yek.gov.tr>

HİKÂYE-İ MÛCİD-İ ŞERR Ü NİFÂK HÂCİ FIRILDAK*

[2] Mecnû‘a-i ‘İbret

Bismi‘llâhi‘r-rahmâni‘r-rahîm

Hikâye-i Mûcid-i Şerr ü Nifâk Hâcî Fırıldak

Beyt

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

*Bu kitâb olsun cihâna yâdigâr
Okuyanlar ağlasınlar zâr zâr*

Târîh denilen şey ‘âlemiñ fihrist-i vukû‘âtı olarak kütüb-hâne-i edebiyeye vü siyâsiyyeniñ bir nümûne-i mücmeli ve dühûruñ tebdiliyle sahâ‘if-i a‘sârda munderic sahîhü‘l-vukû‘ birtakım garâ‘ib-i vukû‘ât miyânında taş yürekli insânları bile ‘inde‘l-mütâla‘a ağladır şeyler olmağla böyle vukû‘ât-ı sahîhadan hâsıl olan te‘essür-i ‘umûmiyye üzerine ebnâ-yı beşer kütüb-hâne-i hayâlde tasavvur etdiği vukû‘âtı gerçekden olmuş geçmiş olması câ-yı bahs olmayarak ba‘zı gülünç ve ba‘zı acıklı bir yolda tasvîr-i efkâr ve ismini dahi “roman” diye yâd u tezkâr eylemişler ve bu [3] sûret zemânımızda cümle-i edebiyeden ma‘dûd olmuştur. Bu nev‘ hikâyâtıñ bir türüsü daha vardır ki vukû‘ât-ı sahîhayı ‘âlem-i hayâlde tasavvur olunmuş bir mesel şeklinde tasvîr ü tahrîr ve nazargâh-ı ‘umûmiyyeye vaz‘ ile okuyanlar kıssadan hisse denilen kelâm-ı hikmet-encâmıñ mâ-sadakına mazhar olurlar ve bu makûle mahsûl-i efkâr olan hikâyâtı efkâr-ı ‘umûmiyye, kemâl-i tehâlûk ile kırâ‘atine cân atıp bi‘l-mütâla‘a mudhik ise güler ve sûznâk ise ağlar, fakat te‘sirli, ağlamağa müsta‘id olan vukû‘âtıñ mütâla‘asını âsâr-ı sâ‘ireye tercîh ederler. İşbu *Mûcid-i Şerr ü Nifâk Hâcî Fırıldak Efendi* hikâyesi denilen mecnû‘a birtakım evrâk-ı atika içinde bulunmuş ve mundericâtıñ şâmil olduğu hîle vü desâ‘isi ve tasavvurı muhâl ehemmiyyetli entrikalar, bu tecribegâh-ı âlemde yaşamakda olan her ferdiñ okuyup âgâh olması fevâ‘id-i kesîreyi mûcib ve kimseniñ dâm-ı hîlesine kapılmağa müstevcib olacağından başka zulm ü te‘addîniñ Haccâcları ve Timurları ‘âciz bırakacak derece-i müdhîşesi dahi mevcûd olmağla bi‘l-mütâla‘a ebnâ-yı vatan hakîkate hissemend olmak ve bunun elbette bir netîcesi vardır diye merâk edip taharrî-i hakîkate sarf-ı efkâr etmek üzere işbu garîbe sûret-i icmâlde meydan-ı intişâra konuldu.

[4] Kul e‘ûzü bi-Rabbî‘l-felak⁵⁹ (min-şerri‘l-Fırıldak)

Bundan bir vakit mukaddem leb-i deryâda “Çeşm-i Âhû” nâmında birkaç biñ hâne-yi şâmil bir kasabacık var idi ki sunûf-ı ahâlîsi İslâm ü Rûm u Yehûdî‘den ‘ibâret idi. Kasaba-i mezkûruñ mevki‘-i dil-güşâ ve sâhil-i deryâda manzara-i dil-rübâsı oraları seyâhat edenleriñ ma‘lûmudur. O beldede dediğimiz vakitleri bir müftî var imiş ki bâlâ-yı kitâbda *Mûcid-i Şerr ü Nifâk Hâcî Fırıldak* dediğimiz işte bu zâtdır. Bunun cübbe-i riyâseti altında bulunmuş olan vücûd-ı habâset-âlûdu nümûne-nümâ-yı hıyânet ve netîce-i efkârı mülk ü millete ihânetden ‘ibâretidir diye sözü kısa kesivermeğe mümkün değil vicdânım kâ‘il olamaz ve mel‘anetçe târîhde eñ büyük ehemmiyyet almış olan Hasan Sabbâh buna nisbetle gâyet hafif kalır. Demek isterim ki Cenâb-ı Hakk’ıñ kudret ü ‘azametine binlerce delâ‘il mevcûd ve küre-i arz u semâ ve hâmil oldukları ecrâm-ı ‘ulviyye vü süfliyye o kudret-i fâtıraya bir şâhid-i ‘azîm olduğu meşhûd iken o dest-i kudret böyle bir habîs daha halk etmemiş desem mübâlağa etmemiş olacağımdan emînîm hâsıl.

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

*Rahm u insâfdan mu‘arrâ bir habîs ü pis idi
Vâsıl-ı câ-yı gavâyet her işi telbîs idi
Mürşid-i râh-ı dalâlet bir koca iblîs idi*

* Bu başlık önce kapağın iç yüzüne yapıştırılan etiket üzerine el yazısıyla altına 29 Kânûn-ı Evvel 338 tarihi eklenerek yazılmıştır.

⁵⁹ “De ki: Karanlığı yarıp sabahı ortaya çıkaran Rabb’e sığınırım.” *Kur’ân-ı Kerîm*, Felak suresi 113/1. <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=113&ayet=1> [Erişim tarihi: 15.08.2024]

[5] sözleri hakkında *tâbîku'n-na'l bi'n-na'l*⁶⁰ olarak merkûm destgâh-ı ulûhiyyetden bir mel'anet-mahz olarak 'âlem-i vücûda gelmiş bir belâ-yı mücessem idi ve's-selâm.

Ebnâ-yı beşeriñ ne mâl olduğu gâh gâh nâsiyesinden istidlâl olunmakda olmağla kâri'în-i kirâm bir dereceye kadar merkûmuñ ahvâl-i 'umûmiyyesine etvâr-ı hâriciyyesinden âgâh olmak üzere icmâlen şekl ü kıyâfet-i mahsûsasını ta'rîf edelim: Bu yâdigâr-ı bî-âr; kasîrû'l-kâme, esmerû'l-levn ve mûlahham incikleri kısa, tabanı düz, başı 'imâret kubbesi kadar büyük olduktan başka Cenâb-ı Hakk'ın bir 'inâyet-i mahsûsası olan saçdan mahrûm olarak tuz kabağına mu'âdil burnu basık, dişleri kısık, vücûdunun her tarafı kısa, yalnız pâre okşalamakda olduğu kırılmalı eli gâyet uzundur.

Kıyâfeti bahsine gelince: Ayağında rûgânlı kundura, elifiye şelvâr, hayderî lata, yeşil sarık, iki tarafına refât ederek yolda gâyet tîz yürüyüşlü, elinde tesbîh, cellâdâne bakışlı, dâ'imâ gözündə gözlük ve gözleriniñ bebekleri ism-i müsemâsına mutâbık olarak fırladık gibi fırl fırl döner ve dâ'imâ gûyâ istigfâr eder gibi mahsûs olarak ellerini çarpık tutar [6] ve hayvânların burnuna toz kaçtığı vakit bir sadâ-yı 'acîb ile burnundan soluduğu gibi merkûm dahi çevireceği bir fırladık olduğu zemânlar "hıh hıh" diyerek Çingâne körüğüne şebîh olan burnundan çıkan soluk, sâkin bulunan bir cism-i sakîli tahrîk edebilir idi.

Merkûm Hâcî Fırladık Efendî'nin pederi kasaba-i mezkûrenin hânedân ve meclis-i mahalliyyeye dâhil a'zâ olup işbu mahdûm-ı hıyânet-mevsûmı olan Hâcî Fırladık'ı envâ'-ı nâz u ni'met ile perverde ve oralarda görülebilecek fûnûn-ı mukteziyyeyi okutdurduktan sonra birçok külfetler ihtiyârıyla Dersa'âdet'e dahi gönderip okudup yazdırmış ve hayf ki dünyâda iblîse mu'âvenet etmek üzere bir la'în yetiştirmiş olmuştur. Çünkü eñ muhterem bir babanın eñ sevgili bir evlâdına edebileceği maddî ve ma'nevî lutf-ı mahsûsı merkûm hakkında icrâ etdikden ve mütehayyir bir müderris sırasına îsâl ve bir çok fidâkârlık sarf u ibzâl eyleyerek belde-i mezkûreye müftî yaptırdıktan sonra babası a'zâ ve kendisi müftî-i belde olarak iki sene kadar vakit geçmiş ve mahdûmunun bu hâli pederince mûcib-i fahr u şeref olmuşken o yezîd-i bed-tıynetin 'urûk-ı mefsedet ü mel'aneti cûş u hurûşa gelip ve birtakım mu'âmele-i iblîs-firîbâne ile açıktan [7] açığa pederinin 'aleyhinde bulunup eñ nihâyet gûyâ pederi müfsid-i memleketmiş gibi bir yolda bir mazbata tanzîm ve herkesden evvel kendisi besmele-keş-i imzâ vü tahtîm olup mazbata-i mezkûr vilâyete irsâl ve pederi ma'sûmâne vü mazlûmâne tahte'l-hıfz kürsî-i vilâyete ihzâr olunarak hükm-i me'âl-i mazbata kendisine tefhîm ve memleketde fi-mâ ba'd bekâsı gayr-i câ'iz olduğu beyânıyla dâhil-i vilâyetde kangı mahalde ister ise ikâmet eylemekde muhtâr olacağı ve memleketine 'avdet mümkün olmayacağı teblig kılınmağla hakkında olan 'azviyyâtı bir vech ile kabûl etmeyeceğini ityân ile muhâkeme talebinde bulunmuş ise de mazbata-i mezkûrede oğlunun mührü bulunması bu i'tirâzlara mahal bırakmamış olduğu cânib-i hükûmetden ifâde ve mühr-i mezkûr irâ'e olunması üzerine bî-çâre adamcağız o ânda 'illet-i nüzûle giriftâr olarak yere yıkılmış ve bir iki sene böyle meflûc süründükden sonra o hayırlı evlâdın yüzünden müte'essiren vefât etmiştir. İşbu birinci olarak beyân olunan mel'anetin muhâkemesi, erbâb-ı hamîyyet ü insâfın mahkeme-i vicdânlarına havâle edilerek ikincisine başlayalım.

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

Merhamet insâf bilmez ol Yezîd'in kalbi taş

Çeşme-i çeşm-i ahâlîden akıtdı kanlı yaş

Pederi merhûm taht-ı revân-ı ecele râkiben 'azm-i semt-i dâr-ı bekâ eyledikten sonra mücerreden ahâlî-i belde üzerine teferrüd dâ'iesiyle [8] döndürmeğe başladığı türlü türlü fırladıkların neticesi olarak yalnız müftîlik hizmetiyle kalmayıp aşağıda ta'dâd olunan me'mûriyyetleri 'ale't-tedric 'uhdesine almış ve evvelce bir müctehid-i kâmil sıfatında göründükden sonra gide gide ahâlî-i beldenin pek çoklarının ocağına incir dikmiştir. Birtakım cevâmî-i şerife vü mekâtibiñ imâmet ü hitâbet ü tevliyet cihetlerini üzerine geçirmiş ve evkâf muhâsebeciliği vekâletini ve ma'ârif riyâsetini 'uhdesine almış ve sâniyen vefât eden evkâf mütevellîlerinin tevliyetlerini nizâmen 'â'id olduğu kimselere vermeyip ser-rişte-i idârelerini kendi eline dolamış ve 'ale'l-'umûm denilecek derecede ahâlî-i 'avâm üzerinde alacağı olan birtakım çiftlik beğlerinin yüklerle olan matlûbâtlarının tahsildârlığını dahi yakalamış, mesârifât-ı dâhiliyye nâmıyla 'avâz akçesi kılıklı iki yüz biñ gurus sermâyeli bir memleket sandığının hem sandık emînliğini hem tahsildârlığını ve hem de sarfiyyâtını üzerine alıp hisâblarını mahşerde bile temizlenmeyecek bir hâle getirmiş ve bunlardan başka olarak zemânımızda mes'ele-i zâ'ile

⁶⁰ Ayakkabısı ayakkabısına uygun. (Birbirine uymak. Önde gidenlerin bastığı yere basmak, onlara uymak.) <https://lamtakam.com/dictionaries/dekhoda/345703/%D8%B7%D8%A7%D8%A8%D9%82+%D8%A7%D9%84%D9%86%D8%B9%D9%84+%D8%A8%D8%A7%D9%84%D9%86%D8%B9%D9%84> [Erişim tarihi: 20.08.2024]

esnâsında görülmüş olan i'âne-i şahsiyye, i'âne-i 'umûmiyye, i'âne-i şehriyye, belit (?), hurka, çorap, dolak⁶¹ ve muhâcirîne i'tâ-yı ta'yînât komisyonları riyâsetine mu'âdil o zemânlarda mevcûd olan me'mûriyyetleri dahi kucaklamış ve belediyye vü menâfi' sandıkları [9] hizmetlerini dahi kendi 'aveneleriyle doldurmuş, hâsılı millet ü memlekete 'â'id ne kadar pâreli işler var ise ya bi'z-zât burnunu sokmuş veyâ 'avenelerini yerleşdirip bi'l-vâsita dest-i zulm ü gaddârânesini uzatmış ve bu sâyede hasedinden Kârûn-ı sâhib-sâmânı yerlere geçirecek mertebede zenginleşmiş ve bu hâlde bi'l-cümle ahâlî üzerine galebe çalıp kendisi müşârûn bi'l-benân olmuşdur.

Nasıl teferrüd etmesin ve nasıl Fir'avun pâyesine varmasın ki bu me'mûriyyetlerin mutazammın olduğu defterlerde herkesiñ 'alâ-merâtibihim ismi muharrer ve isminiñ karşısında borcu murakkamdır, bi't-tab' 'arz-ı ihtiyâc edilmesi zarûrîdir. Koca Fırıldak işi bu dereceye getirdiğinden ya'nî ahâlîyi medyûn u magbûn ve bunun neticesi mahcûbiyyete makrûn olarak herkesi avucunun içine aldıktan sonra me'mûrlardan birisi çevirmekde olduğu devâlib-i hîle vü fesâdın çarhına dokunacak olsa 'aleyhinde türlü türlü 'azviyyât u isnâdât ile meşhûn bir mahzar tertîb ve 'azline bâdî olageldiğinden bu sûretle büyük küçük hükûmet me'mûrlarını dahi himâye-i tehdîd-fürûşânesinde yaşatmaktadır. Çünkü bu habîsiñ milel-i muhtelifeden müte'addid muhbirleri olup [10] nîk ü bedi onlardan haber alır ve onlar vâsıtasıyla fırıldakını istediği gibi çevirir ve'l-hâsıl ahâlî vü hükûmet birer birer elinde olup ya ahâlîden veyâhud hükûmetden birisi zulmüne sükût etmeyip mırıldanacak olur ise yek-dîgerine çarpdırarak kendisi âmirâne vü mütehakkimâne bir yolda uzakdan seyreder idi.

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

*Onda hatm olmuşdu fitne onda bitmişdi fesâd
Ehven-i şerdir oña nisbet ile İbni Ziyâd*

Merkûmuñ şuracıkda mezâlim-i Haccâc-pesendânesinden ba'zılarını beyân edelim:

Evvelâ çevireceği fırıldakların çarhını sekte-dâr etmesi tabî'î olan şer'-i şerîf ü kânûn-ı münîf ahkâmını şeref-i icrâdan mahrûm bırakmış ve bu sûretle belediyye vü menâfi' ü evkâf dâ'irelerinde nizâm u intizâmdan eser kalmadığı misilli idâre ve mahkeme-i bidâyeti⁶² dahi kitâbsız bir şekle koymuşdu. Şu kadar var ki kânûndan ve şer'-i şerîf ahkâmından kendi işine elverişli ba'zı yumuşak bendleri kabûl edip işine yaramayacak bir de kânûn-ı işkembeviyyesine mürâca'atla 'indî [11] birtakım şeyler düzerek ipliğini istediği renkte boyar.

Bir memleketde ashâb-ı vicdândan olarak kânûn-âşinâ ve hukûk-ı 'umûmiyyeniñ muhâfazasına muktedir da'vâ vekîli bulunmak o belde için bâ'is-i sa'âdet ve hukûk-ı 'âmmeñiñ pây-mâl olunmasına bu gibi nazar-ı bî-kaydî ile bakmayarak idâre-i keyfiyyeleriniñ mecrâ-yı gayr-i müstakîmden fermân-fermâ-yı *keyfe mâ yeşâ*⁶³ olmalarına bir sedd-i 'azîm-i muhâlefet olacağı bedîhî olduğundan öyle muktedirce bir da'vâ vekîli zuhûr ettiği hâlde bi'l-âhire bununı efsûnu te'sîrâtıyla kapanmış olan ahâlîniñ gözlerini açar ve tanzîmi iblisleri 'âciz bırakacak derecede kurmuş olduğu o 'azîm planıñ bâdî-i tahrîbi olur havfıyla uykuları terk ederek ve iktizâ edenleri ifsâd u tahrîk eyleyerek her ne yapar ise yapar mutlakâ def' etdirir. Bi'l-âhire bu işde hayr u şer kendi emrine tâbî' şehâdet-nâmesiz birkaç bî-câreyi esîr eder.

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

*Düşmen-i hakk u 'adâlet hâ'in-i dîn-i mübîn
Hâsılı emsâli yok bir fitne-i rûy-ı zemîn*

Ma'lûm ya her memleketde a'zâ intihâbı dahi bir nizâm-ı [12] mahsûs ile mu'ayyendir. İki senede bir bunların nısfı 'alâ-tarîkı'l-münâvebe intihâba çıkarılır ve ahâlîye intihâb varakaları bir meclis-i tefrîkiñ mazbatasıyla 'arz olunur. Bu tefrîk meclisi dahi kâ'im-makâm ve mecâlis-i idâreniñ a'zâ-yı tabî'yye-i sâ'iresiyle ve müftî-i beldeden 'ibâretidir. Bu yâdigâr-ı bî-'âr o meclis-i tefrîk hengâmesinde dahi şu vâdîde beyân-ı efkâr eder. Eğer erbâb-ı nâmûs u haysiyyetden ve müftî efendi hazretleriniñ merâm-ı rezâlet-encâmılarına iştirâke tenezzül etmeyecek zevât-ı hamîyyet-simâtdan her kimiñ zikri sebkât eder

⁶¹ Ayak bileğinden diz kapağının hemen altına kadar baldıra sımsıkı dolanan, dört beş parmak eninde çuha, aba veya şayaktan kuşak gibi uzun kumaş parçası. *Kubbealtı Lugatı*, <https://lugatim.com/s/dolak> [Erişim tarihi: 22.08.2024]

⁶² Eskiden istinaf mahkemeleri varken ilk derece mahkemelerine verilen isim.

⁶³ Nasıl isterse, istediği gibi.

ise hîçbir evrâk-ı resmiyyeye müstenid olmadıktan sonra beyne'l-ahâlî tezkiye-i nefis etmiş ve hamîyyet-i zâtîyyesini hayır-hâhâne mu'âmelelerle tezyîn etmiş ashâb-ı dirâyetîñ her birerlerini gâh cânî ve gâh zânî ve ba'zılarını namâz kılmaz gibi i'tirâz-ı keyfiyyesiyle çürütdükden soñra dört nev' adamdan intihâba muvaffak olur. Birincisi gâyet korkak olur ise, ikincisi sâf-derûn ve devletiñ umûr-ı resmiyyesine gayr-i vâkıf bülehâdan bulunur ise, üçüncüsü kendi esrârına mahrem olur ise, dördüncüsü akribâ vü ta'allukâtından bulunur ise intihâba konulur ve bunlardan ba'zısı iş başına geçtikten sonra iltizâm-ı 'adâlet ü hakkâniyyet edecek olur. Ya 'nî hazret-i müftûniñ işine el vermez ise [13] değıl iki sene müddetini tekml etdirmek, üç mâh müddet geçer geçmez fülânca a'zânîñ müddet-i nizâmiyyesi münkaziye olmuşdur diye hükûmetden merci'-i mahsûsuna yazdırır ve bi't-tab' fetvâ añladılışa göre verileceğinden öyle ise "Yeñiden intihâb ediñ." diyerek emir gelir ve artık eski a'zâ resmen olsun yeñi intihâb varakasına ismi yazılmakdan mahrum kalır. Hattâ "Fülânca fukarâyı sever, ehl-i 'ırz ve hayır-hâh bir adamdır, niçün intihâba konulmamış." demiş olursa "O siziñ vazîfeñiz değıl." diye kıyâmetler koparılır. Bu a'zâ 'azlinde merkûmuñ bir de şöyle desîsesi vardır ki gâhice bu yola dahi sülûk eder.

Ber-minvâl-i meşrûh a'zâ-yı mûmâ ileyh tarîk-i istikâmetde gezindiğı ve bu dahi def'ini kurduğı zemân doğruca çârşûya ve ahâlî-i İslâmiyyeye varıp vâkı'an "Fülân ağayı yâhud efendiye biz şu işiñ başına koyduk ise de bu Rûm yozlaşp (?) (بوروميزلشوب) efkâr-ı Hristiyanîyyeye teba'îyyetle birtakım evkâf-ı şerîfeleriñ mu'âmelâtını mecrâ-yı şer'isinden çıkarıp tahrîbine çalışıyor. Geliñ el birliğıyle şunuñ def'ine çalışalım, sevâb vardır." gibi birtakım şakşakiyyât-ı kelâmiyye ile sâde-dilân ahâlîyi teşvîk eder, a'zâ-yı merkûmı 'azl etdirir ve sâ'ir hükûmetden müntahab me'mûrlara dahi bu yolda mu'âmele edermiş ki her kim olur ise olsun bunuñ [14] dâ'ire-i mahremiyyetine girip 'arz-ı 'ubûdiyyet etmedikten ve dâmen-i emâna sarılmadıktan soñra me'mûr olamaz ve olsa da bile bekâ bulamaz imiş ve bu sûretle erbâb-ı haysiyyeti iş içine karışdırmayıp her birisi birer gûşe-i hakâretde 'uzlet-nişîn-i inzivâ olur imiş.

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

*Harf ederse çok mudur şerrinden iblîs-i la'în
Görmedi çeşm-i felek bir böyle dessâs u mehîn*

Merkûmuñ ahlâk-ı zemîmesi cümlesinden olmak üzere hem câmi'e mûm alır hem kilisâya. Bunlardan fazla olarak ileride ne olur ne olmaz diye Yehûdîleriñ havrasına dahi kandîl yakmakdan çekinmez.

Demek isterim ki merkûm İslâmlar yanında Ma'sûm-ı Pâk ve Cüneyd-i Bağdâdî'niñ torunu gibi bir mu'âmele-i riyâkârâne ibrâz eder ve Hristiyanlarıñ yanında dahi gûyâ onlarıñ vekîl-i rûhânîsi imiş kılıkli sıfat-ı mütelevvinede bulunur ve Yehûdîlere dahi kavuk sallamakdan hâlî kalmaz. Ve celb-i kulûb zımnında ara sıra meydâna okkalarla rakılar, şarâblar hâzır etdikden ve sufre-i rindâneyi envâ'-ı mezeler ile tezyîn eyledikten soñra hükûmet me'mûrlarını da'vet edip hâkimü's-şer' olacak nâ-dânı dahi bed-mest-i lâ-ya'kıl eder ve cümlesi neş'e-i sahbâ ile kör [15] kandîl oldukları hengâmda Baba Fırıldak, Fransızlarıñ Mösyö Tiri gibi îrâd-ı nutka kıyâm edip kendisiniñ muta'assıb hâcelerden olmadığı ve zemân kendisine uymaz ise kendisi zemâna uyacağını ve dünyâda eğlenmek lâzım olduğunu ve kendisi vidalı ve döneke bir zât olduğunu vâf ede ede bitiremez imiş. Ve hattâ İslâmlara sûretde bir mu'âmele-i dîndârâne göstermek ve hakikatde kendi fırıldığını çevirmek için bir gün vücûh-ı ahâlî-i İslâmiyyeden beş on zâtı huzûrına celb ve umûr-ı vakfiyyeniñ hüsn-i cereyânı ve yed-i kitmânda kalmış vakıf var ise meydâna çıkarmak esâs-ı dînimize müteferri'-i mevâddan olduğunu ve "Bu evkâfı babalar ve ecdâdımız nasıl ve ne sûretle vakfetmişdir." diye ağlayası bir çehre-i riyâ-fürûşâne ile meydâna bir kılıç koydurup herkes bildiğı vakfı zâhire çıkarmaz ise "Şöyle olsun böyle olsun." diye sâde-dilân ahâlîyi kılıcıñ üzerinden atlatmış ve o sırada kîsesinden on gurus verip bir defter aldırarak işine yarayacak ihbârât-ı vâkı'ayı kayd etdikden soñra defter-i mezkûr saklamış ve hasbe'l-icâb taleb olundukda "Bu defterde kimseniñ hakkı yokdur, on gurus verdim benim mülkümdür." diyerek vermez ve kendisi Müselmânlık satacağı zemânlar ahâlîyi kandırmak için "Huzûruma bi'l-iltizâm sizi celb eyledim [16] ve kendi akribâ vü ta'allukât-ı mevcûdemden kimseyi çağırmadım. Zîrâ benim bi'l-cümle akribâmuñ içinde bir dâne bile Müselmân olmayıp kâffesi zındıkdır." diyerek tezkiye-i nefse kıyâm eder.

[mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün]

*Miyân-ı güft ü gûda bed-meniş îhâm eder kubhun
Şecâ'at 'arz ederken merd-i Kıbtî sirkatin söyler⁶⁴*

⁶⁴ *Dîvân-ı Râgıb*, G/39. Bkz. Ömer Demirbağ, "Koca Râgıb Paşa ve Dîvân-ı Râgıb," Doktora Tezi, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 1999, 231.

Merkûm hiçbir vakitte nâmûs u haysiyyetini muhâfaza kaydında bulunmayıp çârşû ve kahve-hânelerde birtakım eclâf ile ihtilât ederek bunuñ yüzünden cânı yanmış olan efrâd tarafından ve nâmûsunu lekedâr edecek sûrette itâle-i lisâna mazhar olur ve gâh gâh Hristiyanlardan dayak yemekle dahi müşerref olmuş ise de sûret-i resmîyyede ikmâl-i nâmûs için da'vâya kıyâm edemeyip gayr-i resmî olarak me'mûrîn-i hükûmet vâsıtasıyla getirip bilâ-hükm tevkîf etdirir. Veyâhud varılıp rızâsını tahsîl ile yumuşadılır ise 'afv eder ve kendisine o sırada olunacak recâ ve onuñ zımnında tahsîl-i rızâ erbâbına ma'lûm olup o türlü recâyı görünce nâmûsundan vazgeçmek dahi 'âdet-i mezmûmesinden imiş.

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

*Dîni yok îmânı yok nâmûsu yok bir bed-fi'âl
La'net etsin hâ'ine bi'l-cümle etfâl ü ricâl*

[17] Bu zât-ı seyyi'et-simât kendi nâmûsuna ve şer'-i şerîf ü kânûna ve müstakîmü'l-etvâr zevâta düşmen olduğu nisbetinde hayrât u hasenâta dahi düşmendir. Ez-cümle memleket içinde hayır-hâh bir zât çıkıp da bir mekteb yapıracak olsa "Mevcûd akçeñi bozma, memleket ü millete yaranmış yokdur. Mekteb yapırmak seniñ ne vazîfeñ?" diye zihnini ihlâl ve efkâr-ı hayriyyesini ihlâl etdikden soñra ahâlîye gelip "Fülânca mekteb yapırmak istermiş, hâlbuki onuñ akçesi harâmdır, mektebe sarf câ'iz değildir. Bi'l-âhire evlâdımız tefeyyüz etmez, inşâallâh el birliğiyle mahsûlâtıdan kırk elli biñ gurus terâküm edip tahsîl ü sarfa ben vâsita olup yapıracağım." der ve yine "Yapdırmak emeline bulunan zât ahabımdır duymasın." dediği gibi hükûmet me'mûrlarını dahi vize verip bi-çâre hayır-hâhuñ mekteb 'arsası talebini pesmânde bıraktırır. Bu bâbda hayrâtı men' etmesindeki hikmet ü desîsesi şâyed sâhibü'l-hayrât teveccühât-ı 'umûmiyyeye mazhar olur da bi'l-âhire ondan da ber-mûcib-i endîşe vukû'ât tevellüd eder efkârına mebnî imiş.

Bu sâhib-himmet me'mûr olduğu mütenevvi' komisyon riyâsetlerinde ma'iyetine resmen ta'yîn ü intihâb olunmuş olan a'zâlardan hiçbirisini iş gördüğü hengâmda celb ü istişâre etmeyip [18] bi'l-âhire defterleri istediği gibi tanzîm ettirdikten ve ne yapacak ise yapıldan sonra yalnız mühürlemek için çağırır. Şâyed "Bir tedkik edelim, ba'dehû icâbına bakalım." gibi bir sözde bulunuyorlar ise "Bugün başım ağrıyor, dişim sızlıyor, soñra bakarız." yollu lâkırdılar ile onları savıp ba'dehû hâricden gözüne iliştiği ba'zı ahmakları celb, kimisine "Seniñ mahdûmuñ câmi' hatîbi fakat işine bakmıyor, hitâbetden 'azl edeceğim." diyerek ve kimisini dahi "Seniñ evkâfça şu ilişkiñ vardır. Hükûmet me'mûrlarına haber vereyim de seni hapsedireyim mi?" diye korkutduktan soñra "Bizim vücûdumuz umûr-ı hayriyyeye vakf eylediği için bu kerre dahi şu işe tevdi' etdiler. Bârî bu umûr-ı hayriyyede siziñ de mühürleriñiz bulunsun." diye mühürletmekde ve üç beş dâne dahi kendi 'avenelerinden mühürletdirip defteri getirir. Kâ'im-makâm-ı kazâyâ teslim ve "Efendim hâce kısmının pek umûr-ı hâriciyye vü hisâbiyyesi olmaz. İşte elimizden geldiği kadar işbu defteri tanzîm ettik ve sıhhatini dahi eşrâf-ı belde tasdik etdiler." der. Kâ'im-makâm işi aılıyıp biraz mırıldanacak olur ise de oña dahi "Efendimize hizmetden çekinmem." gibi bir hutbe-i belîga îrâdıyla defterleri kabûl etdirir imiş.

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

*Defter-i a'mâli hep hatt-ı hatâdandır siyâh
Rîze rîze eylesin ol hâ'ini seyf-i îlâh*

[19] Bu iblîs-i pür-telbîsiñ düşmen-i hayrât olduğu yukarıda beyân olunmuşdı. Şimdi dahi turuk-ı 'aliyye meşâyih ü müridânı hakkında ettiği mu'âmele-i gayr-i lâykayı bahs edelim: Tarîk-ı 'aliyyeye intisâb ârzûsında bulunan ba'zı ebnâ-yı vataniñ peder ü akribâlarını celb ile "Bu dervîşler kâfirdir zındıkdır, bunların bulunduğu mahal yetmiş biñ arşun kazılmadıkça namâz kılınmaz." diye tebrîd ettikten soñra bir fesâd-ı 'umûmiyyeye bâ'is olabilecek tahrîkât ile kendi tarafdarânıyla müntesibân-ı tarîkat arasında nifâk u şikâk uyarmağa bezli gayret etmekde ve meşâyihîñ dergâhlarını kapatmak husûsunu kendisine dâ'imî bir vazîfe ittihâzıyla bagûz-ı riyâkârânesini şiddetlendikçe şiddetlendirmekde imiş.

Merkûm Fırıldak Efendi 'aleyhinde ahâlîce bir ittifâk-ı hafî mevcûd olsa veyâhud müstakbelde parlayıp merkûmuñ fırladığına hâle vereceği melhûz 'akılcıca bir zât zuhûr edip de hamîyyet-i vataniyyesi sâ'ikasıyla hükûmete gidip gelse ba'zı işlerde bulunsu veyâhud merkûmuñ her ne sûretle olur ise olsun menâfi'-i iblîskârânesine dokunacak bir hissiyyât vukû'a gelse nısfü'l-leylde o beldeniñ esvâk u pâzârına gûyâ hâtifden atılmış gibi birtakım [20] evrâk-ı muzırre intişâr olunur ki bu evrâk-ı kesîre-i perâkende muhtelifü'l-me'âl 'âdetâ süpürge çöprüyle bir tavr-ı câhilânede yazılmış noksânü'l-implâ fakat her

bir kelimesi gerçekden hâtıfden muktedir bir dest-i ma'nevî tarafından yazılmış denilecek kadar pür-ma'nâ olarak görülür ki her birisinin me'âlleri başka başka kanlar dökmeğe sebep olacak nifâk-âmîz şeylerdir. Ez-cümle "Ey hükûmet fülâncayı hükûmetiñ semtine uğratmayın." veyâ "Ey fülânca seni hâneñ tarafından zehirleyecekler." veyâhud "Ey fülânca sen bu kadar kânûn dâ'iresinde ve hakkâniyyet âleminde vakit geçirme seni ağulayacaklar." ve hem de "Hâcî Fırıldak Efendi'den başka bu memleketde saña dost yokdur, kendisiyle gâyet dostâne mu'âmele eyle." gibi me'âllerle memlû Rûm mahallesinde dahi Rûmiyyü'l-'ibâre kezâlik muhtelifü'l-me'âl evrâk-ı muzırre görülür ki bunlarda olan mel'anetiñ derecesi dahi şunuñla ta'ayyün eder. Evrâk-ı muzırre-i mezkûreniñ zeyillerinde 'Alî Velî diye birtakım yigirmi pârelik mühürler mahtûm olup sûret-i zâhirde kimiñ kim ile mâ-beynleri şeker-âb ise tezyîd-i bürûdet etmek ve bi'l-âhire bir büyük mes'ele-i nifâkiyye zuhûra gelmek istib'âd olunamayacak şeylerdir. Memleket-i mezkûre mevki'an ve hakîkten reşk-âver-i bâğ-ı İrem ve her kimiñ medd-i nazarı o şehri ferah-bahşâya mün'atıf olsa derûnı envâ'-ı meserretle şâd u hurrem olmak tabî'î ve ahâlîsi hakkında melek-haslet [21] ta'bîri bi'l-vücûh şâyân bir sürü kuzu gibi erbâb-ı safvetden oldukları hâlde vâ-esefâ ki işte böyle hâller ve atılmış evrâk sebebiyle ittifâk u ittihâd edemeyip dâ'imâ yek-dîgeri 'aleyhinde hücûma kıyâm ve o sâyede sahâ'if-i efkârda ahâlî-i merkûma müzevvir nâmını kesb edip ile'l-ebed bed-nâm olmuşlardır.

Hâcî Fırıldak Baba'nın şeytânları 'âciz bırakacak desîselerinden birisi de renksizliği ve bir karârda sebâtsizliği olup gerek akribâ vü ta'allukâtlarından ve gerek ebnâ-yı vatandan hiçbirisine ya mütevâlîyen izhâr-ı mahabbet veyâhud uzun uzadıya ibrâz-ı bürûdet etmeyip şimdi obiriyle dost ve birazdan yine onuñla düşmen olur. Bir dakikada şarlatanlığıyla içinde bulunduğu meclisi gülmekten bayılmak derecesine getirir ve yine o mecliste bir mu'ziblik ile ehîbbâ-yı mevcûdeyi ağlamakdan ölmek derecesine isâl eder ki bu yolda olan evzâ'ını tersîm ü tahrîr etmekde eñ mâhir ressâmlar 'âciz ve Hallâk-ı Me'ânî denilmeğe sezâ olan muharrirleriñ fikr ü kalemi hayrette kalsa becâdır.

Yukarıda merkûmun Kârûndan zengîn olduğu gibi [22] bir fıkra yazılmışdı. Fakat merkûm kemâl-i desîsesinden biñer beşer yüz guruş; yigirmi, yigirmi beş ahâlîye yigirmi biñ guruş kadar dâ'imâ borçlu kalır. Çünkü zât-ı şerîflerini efkâr-ı 'umûmiyye borçlu olmak üzere kabûl etsinler der.

[fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün]

Bu edâlar bu tebessüm bize dekdir biliriz

*İti ta'rife ne hâcet ne köpekdir biliriz*⁶⁵

O memleketde Hâcî Fırıldak Efendi'den başka kimseniñ bir selâmlık açması muhâldir, çünkü bir mahallede oda açılır ise şâyed beş on ahhâb bir yere gelir de kendi 'aleyhinde güft ü gû ederler havfıyla her kim olur ise olsun öyle oda açmak efkârında bulunduğunu aňlar ise "Fülân yerde bir komite açılmış." yollu yaykaralara boğdurup bu yüzden ne bir kimse oda açabilir ve ne de başına birkaç ahhâb toplanır. Hâsılı Cenâb-ı Hak bunuñ vücûdunu şerr-i mahz olarak yaratmış.

Ahmed Vefîk Paşa, Anadolu teftîşâtına me'mûr ve Burusa'ya ve Balıkesir taraflarına 'azîmet eylediği hâlde bir taş ile iki kuş vurmuş olmak ya'nî ahâlîye hâk-i pâk-i Hicâz'a meftûn imiş gibi bir cemîle göstermek ve hakîkatde ise el-hâ'inü hâ'if⁶⁶ fehvâsı üzere daha o vakitler kırdığı yumurta biñi geçmek değil söndürdüğü ocak o mikdârı aşmış olduğunu tahattür ederek derhâl Hicâz-ı magfiret-tırâza niyyet ü azîmet ve ne çâre ki [23] o kadar uzun yoldan yine sağ selâmet 'avdet ve kemâ-fi's-sâbık ahâlî üzerine musallat olmuşdur.

O memlekete vâlîler geldiği hâlde kâ'im-makâm-ı kazâ ma'rifetiyle bu zâta misâfir verilerek hoş âmedî için vâlî paşanıñ huzûrına girer iken elleriyle ayaklarıyla 'ankebût gibi yerlere kapanarak kapıdan girip ayak öpdükden sonra bir tavr-ı halîmâne vü ma'sûmâne ile iki diz üzerine çöküp ve ellerini dahi murâkabeye varmış bir Nakşî şeyhi gibi dizleriniñ üstüne koyup terbiyeli meymûn gibi zânû-zede-i meskenet olup vülât-i müşârûn ileyhim tarafından hâl ü şân-ı belde lede'l-istifsâr el-kelâmu yecurru'l-kelâm⁶⁷ fehvâsıyla lâkırdınıñ neticesi kendi fenâlıklarını meydân-ı vuzûha çıkarır havfıyla "Efendim sâyeñizde âşâyış ber-kemâl ve ahâlî-i sekene cümleten servet ü sâmân ile hâl-i refâhiyyetde du'ânız ile meşgûldür." gibi hilâf-ı vâkı' sâhte keyif getirici birkaç söz ile memnûniyyetini celb ve lâkırdıyı kısa keser ve vâlî 'avdet etdikden sonra

⁶⁵ Lâ-edrî. Bu beyitin iki farklı şekli bulunmaktadır: "O edâlar bu tebessüm bize dekdir biliriz/Gülü ta'rife ne hâcet ne çiçekdir biliriz", "Gülü tarife ne hacet ne çiçektir biliriz/İti tarife ne hacet ne köpektir biliriz". Bkz. *Kubbealtı Lugati*, [Kubbealtı Lugati \(lugati.com\)](http://KubbealtıLugati(lugati.com)), [Kubbealtı Lugati \(lugati.com\)](http://KubbealtıLugati(lugati.com)) [Erişim Tarihi: 27.08.2924].

<https://www.konyapostasi.com.tr/makale/kotuler-kotuluk-2-91021> [Erişim Tarihi: 26.08.2924].

⁶⁶ Hain olan korkak olur.

⁶⁷ Laf lafı açar.

kim bilir ne mel'anetine mebnûdir faslı vâdisinde ba'zı mırıldanır imiş. Merkûm, enderûn-ı kazâda eñ küçük karyelere varıncaya kadar tedârük etmiş ve ba'zı beğler ve millet pâreleriyle geçindirmekde bulunmuş olduğu muhbirleri vâsıtasıyla herkesiñ ef'âl-i hasenesine kulak asmayıp [24] hasbe'l-beşeriyye vukû' bulan müfredât u cüz'ıyyât-ı seyyi'etlerine varıncaya kadar jurnal alır ve meselâ sekiz on sene soñra kendisi her nasılsa hükûmetde bulunmaksızın gıyâben bir hidmete bir adam intihâb olursa ve hey'et-i mahaliyyeniñ kâffesi firârını mühürlemiş olsa merkûmuñ işine gelmeyecek bir adam ise "Bu adam fülân vakit küfretmiştir. Bunun i'dâmı lâzım gelir iken nasıl me'mûr yapılmıştır." gibi bir fesâdcık sürerek merkûmuñ kararını firâra tebdîl eder ve ahâlî-i mevcûdeden her kangısı olur ise "Sen fülân vakit şu seyyi'eti etmiş idiñ, beni bilmez mi zannediyorsuñ?" gibi 'âdetâ kendisine Roma Papalığı süsü vermekde bulunur imiş.

Merkûmuñ bir oğlu olup Mekteb-i Rüşdiyye'de bulunan etfâliñ kâffesiniñ terbiyelerini bozmuş ve mektebiñ dört sene kahrını çekmiş müsta'id bir şâgirdiñ dahi mektebden tardına sebep olmuştur. Şöyle ki: Hâcî Fırıldak bir gün Mekteb-i Rüşdiyye hâcesini celb edip "Mektebiñ nizâmı kırk nefer şâgird olacaktır, sende ise on sekiz neferden 'ibâretdir. Bu dahi hasâr-ı hazîne demektir." fülân gibi tehdîdât dan soñra "Çocuklarıñ terbiyesi dahi müşevveştir." ve hattâ "Fülân çocuk fülân mahalde benim oğluma itâle-i lisân etmiştir. Şimdi [25] ya onuñ mektebden tardı veyâhud sen tası tarağı topla." demesi üzerine hâce-i merkûm hemân şâgird-i mûmâ ileyhi tard etmiş. Hâsılı ma'ârif dahi bunun yüzünden muzmahill ü perîşân olmakda imiş.

Merkûmuñ fetvâ vermekle me'mûr olduğu kazâ ahâlîsine bir taraf haklı çıkar da obir taraf kendisine hasmolur ve zu'mınca hâ'iz olduğu teveccühâtı gayb ederim mülâhazasıyla fetvâ vermeyip yalnız münâveresine el verecek taraf için hâkimlere tavsiyede bulunur ve fakat hâric-i kazâdan hediyye-i mahsûsası ile her kim mürâca'at eder ise fetvâsını verir imiş.

Derûn-ı kazâda tahsîliniñ der-'uhde edildiği her nev' akçeler için ahâlîniñ yedine kat'an 'ilmühaber vermemekde olup bundaki şeytaneti ise müstagnî-i ta'rîf olduğu üzere bi'l-âhire meydâna bir tahkîkât mes'elesi çıkacak olur ise inkârına bâdî-i sühûlet olmak için imiş.

Merkûmuñ buraya kadar ba'zı desâ'is-i şeytân-pesendânesi derc olunup bundan aşağıya doğru dahi me'kel ittihâz edip neler yutmuş ve ne fırladıklar çevirmiş olduğu der-miyân [26] edileceğinden evvelâ bir desîse-i 'acîbe ile karışık me'kel-i mahsûsundan başlayalım.

Bunun şerrinden mektebler açılmadığı ve açılanlarıñ ilerlemediği yukarıda beyân olunmuşdu. Kendisi ma'ârif re'îsi olmak hasebiyle bir gün olur sorulur diye sâde-dilân ahâliden arkasına on beş yigirmi kişi takıp hükûmet-i mahaliyyeye giderek mektebler için bilâ-emr vergi üzerine yüzde otuz zammetdirip bir me'kel kapısı açmış ve ahâliden birkaç kişiden mekteb masrafı nâmıyla böyle yükler ile pâreler çekişdirmeye sarf-ı efkâr etmekden ve ahâlî-i fukarâyı tazyîk eylemekden ise 'avârız akçeleriyle meşrûtası gâ'ib olmuş ba'zı evkâflar hâsılâtını ortaya koyup "İşbu mekteblere sarf etseñ olmaz mı?" yollu bir i'tirâz-ı hakîmânede bulunduklarında "Bu makûle akçeler su yolları tamîrâtına karşılıktır. Mekteblere sarf ettiğimiz hâlde sular için dâ'ire-i beldeye ve menâfi' hâsılâtından bunlarıñ ya'nî su yollarınıñ ve çeşmeleriniñ yapıldırılmasına 'arz-ı ihtiyâc edilir. Hâlbuki o akçeler hukûk-ı 'umûmiyyedendir ve bid'at şeylerdir. İçmekde, âbdest almakda, kullanmada mehâzîr-i kesîre-i dîniyye vardır." diye sûret-i hakdan mavâllar okuyup mümkün değil açdığı bâb-ı me'kel-i kapatmak [27] istemez. Ve fakat bunlar bir nümâyîşden 'ibâret olarak ne işiñ ilerisine varır ve ne de mekteb ıslâhına kulak asar. Çünkü evlâd-ı vatânıñ zalâm-ı cehâlet içinde gözü kapalı kalması dünyâda birinci emeli imiş.

O habîs-i pür-mel'anetiñ işbu me'kel bahsini ikmâl etmeksizin ebnâ-yı vatan hakkında nev-be-nev revâ gördüğü hakârât-ı dil-şikenânesiniñ şuracıkda beyânı münâsib görülmüştür.

Kendisi düşmen-i hânedân olmağla taht-ı kahr-ı 'ubûdiyyetine girip boyun eğmeyen ba'zı zâdegânı birtakım tahrîkât ile min-gayri resmin hükûmete celb etdirip bilâ-su'âl hapis-hânelerde pâ-y-mâl ederek eşk-i mazlûmânelerini dökdürdükçe teşeffî-i sadr ettiği misilli ba'zen dahi gerek mahalle ve gerek köy imâmlarını celb ve "Sen câmi'e kandîl yakmıyormuşsuñ." yâhud "Vazîfeñe bakmıyormuşsuñ, seni gidi kâfir." fülân gibi çıkışdıktan sonra imâmlardan alacağı efsûnu alıp o ânda iltifâta boğdurup hattâ hükûmet me'mûrlarına dahi imâm efendi hakkında hüsn-i şehâdetde bulunur. Şâyed hükûmet me'mûrları "Cânım efendim, üç gün evvel bu imâmın 'aleyhinde bulunmakda olduğunuz hâlde şimdi senâsında [28] bulunuyorsunuz. 'Acebâ bu iki rivâyetiñ kangısı sahîhdir?" denildiği sırada "Efendim ne olmak ihtimâli vardır. İşte bu adam üç gün evvel güneşkâr idi, şimdi tevbekâr oldu. Onuñ için severim." der imiş ve hükûmet a'zâlarından ba'zılarını dahi li-eclî't-tahkîr çârşûya inip "Fülân a'zâ hukûk-ı 'umûmiyyeden olan tarikdan taş çaldı." veyâhud "Fülân yerde tavuk yemiş." gibi rezîlâne hây u hüylara başlayıp bî-çâreleri ducâr oldukları hakâretten kimseniñ yüzüne bakmağa mahcûb olarak hânelerinde ihtiyârlarıyla kendilerini hapsetdirir imiş. 'Âdet-i belde denildiği üzere bir oğlan nişânlısı hânesine elvân şeker gönderdiği hâlde bu boyalı şekerler harâb-ı beldeye sebep olur diye kız evinden şekerleri kendi alıp getirip sokaklara saçıp çocuklara yağmâ etdirir ve oğlanıñ altmış yetmiş yaşında ihtiyâr pederini sürükletirip zabtiyyeler ile hapse gönderip rüsvây edermiş ve ba'zı kız evinden oğlan evine gelmekde olan cihâziñ kadîmî vech üzere başda getirilmeyip sandık içlerinde

getirilmesini emretmiş ve bunun emrinden haberdâr olmayan bir kimsenin cihâzı usûl-i kadîmî vechile icrâ olunduğunu haber alıp kız ve oğlan babasını celb ve yan-be-yan [29] hükûmetde hapsedirip evlâdlarının mürüvvetini hengâm-ı mâteme çevirir imiş.

Fakat kendisi düğün yaptığı hâlde herkesin on misli nisbetinde izhâr-ı debdebe vü ihtişâm ve daha ziyâde şerefli olmak için evindeki kütüb-hânenin içinde fuçılar ile 'işret bulundurur imiş.

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

*Herkese va'z u nasîhatle eder 'ömrü güzâr
Kendisi ol bed-hisâlin zulmü eyler ihtiyâr*

İki taraf yek-digeri 'aleyhinde bir mes'ele-i hukûkiyye çıkardıkda her iki tarafı "Hak senin yediñdedir." diye kandırıp ve o da'vânın 'adâlet dâ'iresinde fasl u hasmı kendisince mültezem olmayıp müzebzeb kalmasını hükûmete iltimâs eyleyerek senelerce da'vâ yüzü üzere kalıp her iki taraf perîşân olur ve ba'zısının bu yüzden ağlar iken gözleri a'mâ olur imiş. Bundan maksadı ise kimse dirilmesin için imiş.

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

*Şer için gûyâ cihâna gelmiş ol Şimr-i Yezîd
Sad hezârân la'net olsun zâlîme gâyet mezîd*

[30] Medreselerde medrese-nişin olan on beş kadar talebe olup ondan evvelki seneler için medrese-nişin diye tasdik ettiği hâlde o sene her nasılsa merkûmları bugzedip hengâm-ı mu'âyenede bunların medrese-nişin olmadığını ve bilâ-mu'âyene 'asker edilmeğe şâyân bulunduklarını kur'a me'mûruna kat'an cevâb vermiş ve kur'a me'mûru ashâb-ı vicdân u hamîyyetden olmağla merkûmuñ garazını aňlayıp teklîfini kabûl etmemiş ise de nâ-çâr kur'aya dâhil etmiş ve bi-hikmeti'llâhi te'alâ hiçbirisine isâbet etmeyip yalnız, köylü bir talebeye isâbet ve talebe-i merkûm dûçâr olduğu bu hakâretin sadmesiyle esnâ-yı sevkında müte'essiren vefât etmiştir *rahmetu'llâhi 'aleyh*.

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

*Tîg-ı gadrinde şehîd oldu nice bir Müslimân
Çağırışır sükkân-ı belde hep bu yüzden el-emân*

Merkûm herkese hakâret etmek için fırsat aramaktan hâlî kalmayıp mecma'-ı nâsda yanına gelen ba'zı zevâta kemâl-i 'azamet ü ceberrût ile "O o o gel bakalım a koca iblis." yâhud "Koca kâfir." diyerek veyâhud ecnebîden ba'zı büyük diplomatların nâmıyla yâd ederek "Seni severim a habîs ammâ namâz kılmazsın ve biraz da yalancılık da var." veyâhud "Şu kabâhatiñ olmasa.." gibi ağız kullandıktan soñra "Gel şunlardan vazgeç de [31] seni seveyim." der. Vâkı'an bu mu'âmeleyi bir latife yollu düşer ise de maksad-ı hakîkîsi tahkîr olduğundan bî-çâre ahâlî bu hınzîrin dili belâsından kurtulmak için zarûrî kendisine tabasbus ederler imiş ve bunun daha hâtır u hayâle gelmez tahkîrâtıyla pek çok kimseler mecnûn olmuş, a'mâ olmuş, verem olmuş, nüzûle uğramış ve âh vâh ile rihlet-i dâr-ı âhiret etmiş ve çokları fakîr düşmüş ve hân mânâ harâb olmuşdur.

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

*Rûh-ı Haccâc ile Nemrûd'u bütün gün şâd eder
Dest-i zulmünde ahâlî ser-te-ser feryâd eder*

Yukarıda beyân olunmuş olan me'kel bahsiniñ ber-vech-i zîr tafsîli: Bir müteveffânın emvâl-i metrûkesi deyni kadar olur ise hemân vârisleri celb ve terekeniñ başına çöküp "Merhûm gâyet Müslimân ve benim sevdiğim bir zâtdır. Böyle medyûn yatması bir vech ile câ'iz değildir." diye harâc mezâd terekeyi satıp ceybine indirir. Vârisler zâten bu pâre

kendilerinden çıkacağı için sükût eder. Dâ'inler mırıldanacak olur ise "Müteveffânın hareminiñ mâlından istihlâk ettiği şey var imiş, haber alır ise size bir şey kalmaz, siz sesiñizi çıkarmayın, ben elbette bir şey' beceririm." der, kemâl-i âfiyetle üzerine oturur.

[32] Derûn-ı kasabada bir mezâristânı kendisine mahsûs tutup oraya defnolunacak mevtâlar için beş yüz guruş almaksızın gömdürmez imiş.

Kendi 'aveneleri ma'rifetiyle bir senede müte'addid dâ'ire defterleri tanzîm ve fukarâ nâmına ahâliden haylî akçeler toplar ise de bu pâreleri ne yapar ve kime verir orası mechûl olup ismi yazılmışlardan vermeyen olur ise "O kâfirin pâresi hayra nasîb olmaz, mâl-i habîsdir." diye gürültü edegelmekte olduğundan hâh u nâ-hâh ahâlî her def'asında vermeğe mecbûr olur imiş.

İskeleye kayıklar ile gelen zehâ'irden kîle resmi alınmak devletin nizâm-ı mahsûsıyla belediyyeye 'â'id bir vâridât olduğu hâlde biñlik kîleler nâmıyla kendisi beş altı kîle yapıdırıp ve 'indî bir resm-i kıymet vaz' edip bu makûle vürûd eden zehâ'ir o kîleler ile ölçülüp resm alınarak Hâcî Fırıldak Efendi'niñ kîse-i zâtiyyesine girmekde ve fakat sözde câmi'lere "Yağ ve mûm alacağım." diye bu fırladığı çevirmektedir ki işiñ 'azamet ü ehemmiyeti mülâhaza-i mahsûsaya şâyândır.

"Ba'zı umûr-ı hayriyyeye sarf edeceğim." diye sekiz on seneler ahâlîniñ kesdiği kurbânların derilerini toplatdirmış ve hayf ki [33] kangı umûr-ı hayriyyeye ne mikdâr şey sarf etmiş olduğu görülüp işidilmediği gibi hisâbları dahi 'ammeniñ mechûli bulunmakda imiş.

Ba'zı kadın ve ba'zı erkek sâf-derûn evkâf mütevellîlerini celb ile "Siz kendi alacaklarıñızı tahsîl edemezsiniz, efrâd-ı ahâlî sizi saymaz. Bizim vücûdumuz umûr-ı hayriyye için yaratılmış olduğundan mütevellîsi bulunduğunuz evkâfda bir hidmet-i mahsûsum olmak üzere îrâd defterlerini baña veriñ tahsîl edeyim." diye kandırıp ve müddet-i vecîze zarfında mütezammın olduğu mebâligı toplayıp yed-i me'keline geçirir ve mütevellîler pâre talebinde bulunduklarında "Efrâd-ı ahâliden alınmıyor, bekâyâñız çürümüş gibi bir hâldedir." diye ara sıra beş on guruş sadaka verir gibi verir def' eder imiş.

O zemânlar dahi bu 'asırda olduğu gibi menâfi'-i belediyye sandıklarına mu'âdil sandıklar olup Hâcî Fırıldak yed-i me'kelini oralara dahi uzadacağı sırada me'mûrlarını Dâru'n-Nedve gibi olan hücre-i fasakasına celb ederek onları emrine râm ve söylediği sözlere meftûn etmek için zebân-ı belâgat-beyânı şu vâdide nâtika-perdâz olurdu ki "Adam işiñiz mi yok [34] bu millete yaranılmış yokdur. Fakîr olmasını ister iseniz istikâmet cihetini tutuñ. Yok, herkesiñ mahabbetini kazanmak ve dünyâda zengin olmak ister iseniz o sevdâdan vazgeçin. Bu 'âlemde hem yemeli hem yedirmeli, eger mes'ûliyyet havfı mâni'-i cür'et olur ise bu fikir boşdur. Çünkü bu âna kadar ihtilâsât edenlerden kim mes'ûl oldu da cezâyâ çarpıldı. İşte böyle işler devr-i Âdemden beri böyle gelip böyle gitmedir *el-maslahat li-men yecer*⁶⁸ işiñi becer de nasıl becerir isen becer. Şimdiye kadar bu yüzden cezâyâ dâ'ir olmuş adamların lâşeleri yerde mi yatıyor? Ammâ ba'zı tahkîk me'mûrları gelecek imiş. Gelen me'mûrların vazîfesi ancak bir tahkîkden 'ibârettir ve gelen me'mûrların elbette ağzı ve gözü olacak. Hasbe'l-icâb gelseler bile gözlerine bir parça toz atıp yumdurarak, ağızlarına dahi dolapda mevcûd olan bir milyon kıyye etmeklerden tutuşdurduğumuz gibi onuñ gözü görmez, dili söylemez bir hâle gelmek tabî'îdir ve şimdiye kadar bu koca Fırıldak böyle beliyelerin kaç dânesini geçişdirmiştir. Dünyâda ahmak durmayıp dâ'imâ gözü açık yaşamalısınız. 'Âlemde züğürt isen herkesden korkmalı çünkü kimse sevmez, lâkin zengin olunulduğu hâlde nev'-i âdemden başka cin, perî, şeyâtîn dahi meddâhı, senâ-hânı, ma'îyyeti, yâri, yâveri olur. Siz hiç korkmayın [35] ne belâ gelir ise gelen belâ milyonlarca olsa bu koca Fırıldak sürür getirir. Siziñ belâñız benimdir. Haydi gidiñ mevcûd defâtir ü senedât u nukûduñuzu buraya getiriñ. Size bir tarîk-ı hasenede mu'âmele öğredebim." diyerek bi'l-igfâl o bî-çâreler dahi bunuñ dâm-ı hîlesine firîfte ve zencîr-i tehdîd ü tahvîfine girifte olup getirip geldiklerinde kapılar pencereler kapanıp günlerce me'mûrlar ile berâber defâtir ü senedât meydâna dökülüp büyük defteriñ yerine evsat ve evsat defteriñ yerine küçük bir defter yapıp büyük defter ortadan kaldırılmış ve senedât-ı muntazama meydân-ı muhârebede kılıç kılıca gelmiş fırka-i 'askeriyye gibi numreleri mecrûh olarak dağıdılmış ve mecrûhlardan ba'zılarının memâtı hayâtına tercîh olunarak zehr-i dest-i hasâr ile Hâcî Fırıldağ'ın türbe-i sandûkasına defn ve pâre sandığıñın kapağı açıldıkda altınlar bir efsûn ile kuş gibi uçurulup yerine gümüş, onuñ yerine dahi magşûşe ve ba'zı mertebe bakır ile yumuşacık kavâ'im-i mu'tebereler ile hisâb dekleşdirilmiş, derûn-ı sandık köpek yalamış yalağa dönmüş ve me'mûrları dahi hây gidi külhâniler diye güler yüz ile bir pâre vermeksizin aşırmağa muvaffak olup işbu izhârî vü izmârî güç olan mu'âmele-i fesâdiyyeniñ endîşesiyle sandığıñ kâtibi verem olup sâyesinde ölmüş kurtulmuş ve sandık emîni elli biñ guruş açık ile [36] haylî müddet hapis-hânelerde yatmış ve fakat bî-çâre kendisi tehî-destân-ı ümmetden bulunmağla açığıñı kapatmağa kefilî mahkûm edilmiş ise de pâre tahsîl olunamaz imiş ve üzerinde kendi

⁶⁸ Menfaat, işini usulüne uygun yürütenler içindir.

adamı olan menâfi‘ sandığını dahi bir derece telvîs etmiştir ki ba‘zı senedlerin sîmurg-ı ‘ankâ gibi ismi var cismi yok. Defterleri ‘Arab saçı gibi karışık ve altın u beyâz Mecîdiyyeyi ‘indî üç nev‘ kıymet ile kabûl etdirip istediği gibi oynadıkdan sonra devr ü teslîmi muhâl ve kabûl olunmaz çirkefi gayr-i resmî bir sûretde ba‘zı bî-çâregânın başına geçirdikden sonra kendi adamını sadâsızca işiñ içinden almış imiş. İşte bu yezîd ü pelîd kendi ceyb-i menfa‘atini doldurmak için hukûk-ı ‘umûmiyyeden olan üç dört milyon gurusluk sandıkların mu‘âmele-i hisâbiyyesi hakikatini meydâna çıkarmaklık kuvve-i kudsiyyeye muhtâc olacak derecelerde hâl-i buhrân u tezezbûbe îsâl etmiş. Hâsılı kendi menâfi‘-i mahsûsa-i cüz‘iyyesi uğrunda mümkün olsa küre-i arzı yerinden koparıp târmâr etmekden çekinmeyecek sezâ-yı nâr-ı cahîm bir zemîm ü le‘îm imiş.

Kendisinin mütevellîsi olduğu câmi‘e meşrû-ı icâreteyn üzerine mevkûf gedikli bir bâb dükkân öteden beri [37] ferâg u intikâl ve hattâ Hâcî Fırıldak Efendi’niñ kendi mührüyle mahtûm bir kıt’a sened mücebince câmi‘-i mezkûra senevî yigirmi gurus verilmek üzere bir zâtın üzerinde iken “Bu yer benimdir, enkâzını kaldır.” diye bast-ı kadem ve merkûm her ne kadar tezallum-ı hâl etmiş ise de kârgeri te’sîr olmayıp yıkdırıp enkâzını hükûmete yığdırmış ve sonra kendisi bir dükkân yapıdırıp mâh-be-mâh icâresini almakda ve evvelki sâhibini ağlatmakda ve buña mümâsil ba‘zı hâneleri dahi yed-i gazabına geçirmiş olduğu muhakkak imiş.

Ve bu me‘lûnuñ git gide ahâlîniñ başına açmış olduğu livâ-yı zulm ü belâ Fir‘avun’un bile hâtırına gelmeyecek fevka’l-‘âde bir cevri ü cefâ olduktan başka kazâ ahâlîsiniñ sâf-derûnlarından beş on kişi toplayıp gûyâ ‘umûm ahâlîniñ vekîlleri sıfatında makâm-ı hükûmete getirip mesârif-i dâhiliyyemiz karşılık olmak üzere bir îrâd kapısı gûşâd etmeğe rûy-ı ihtiyâc göstererek bi’l-‘umûm kazâ ahâlîsiniñ mahsûlâtından dûr ve kîleye müsta‘id olanların kîlesinden otuz kırk pâre ve vezn ü kantar olunmağa sâlih emvâlîñ kantarından iki üç gurus ki mecmû‘-ı hâsılası senevî dört beş yük gurusâ bâlig olacak bir vâridât-ı [38] cesîm tasavvur edip fakat ‘ale’l-müfredât erbâb-ı zürrâ‘dan tahsîli hâlinde birtakım sudâ‘ı ve tekellûfât u su‘ûbâtı mucib olmak mülâhazasıyla kendi akribâ vü ‘avenesinden başka berâber hükûmete getirmiş olduğu sâde-dilân ahâlîniñ dahi mensûbâtından tahsildâr u kabzîmâl ü kolcı gibi me‘mûrlar ta‘yîn etdirip iskeleden hârice çıkacak eşyâdan topdan tahsîl olunmakda ve bedîhîdir ki tüccârın verdiği meblag evvelce ziyâdesiyle zürrâ‘-ı ahâlîden kasılmaktadır (?) ve bu dolap üç beş sene devredip ahâlîden yigirmi, yigirmi beş bîñ lira kadar tahsîlât vukû‘a gelmiş ve hiçbir me‘mûruñ velev bir senelik olsun hisâbı görülememiş. Çünkü Hâcî Fırıldak’ın parmağı bu hisâbların içinde dahi fermân-fermâ-yı hükm-i igtisâb olup bir çeşm-i insâf o hisâblara doğru ‘atf-ı nigâh edecek olsa o kurıyasıca parmağı o gözlere batacak bir vaz‘ u hareketde bulunur imiş. Bu tarîkla me‘kel-i bahrî âgûş-ı hırs u tama‘ına geçmiş ve berren olan bâb-ı me‘kellerin birinci ve dâ‘imîsi dahi evkâf ciheti olup ‘ale’l-‘umûm arâzî-i vakfiyyeniñ ferâg u intikâl ve mahlûkâtı nizâm dâ‘iresinde hükûmet-i mahalliyye cânibinden icrâ olunmayıp gayr-i meşrû‘ bir yolda kendisi ve izniyle mütevellîler eyâdî-i ahâlîye evrâk-ı ‘âdiye üzerine gûyâ [39] ferâg u intikâl senedi vermekde hâsîlâtını yed-i me‘keline geçirmekde ve hayf ki dolayısıyla bu evrâk hükûmete düşecek olur ise halvâcî kâğıdı kadar ihticâca sâlih tutulup i‘tibâr olunmamakda ve bu yüzden ahâlîniñ hukûku zâyî‘ olduktan başka senevî hazîne-i devlete bir buçuk yük gurus ziyân terettüb etmekde imiş ve dâhil-i kazâda ne kadar ‘avârız pâresi var ise idâresini ‘uhdesine alıp ne yaptığı gayr-i ma‘lûm imiş. “Evkâf-ı gayr-i mazbûtadan vakıf-nâmesi olmayan evkâfın mütevellîleri diyâr-ı ‘ademe gider gitmez ben idâre edeceğim.” diye meydâna çıkıp gazab edip vâridâtını me‘kel eder imiş.

Ara sıra kasaba içinde bulunanları celb ederek ve ba‘zen dahi kurâyâ devre çıkıp gayr-i meşrû‘ olan mütevellîleri huzûruna getirerek gûyâ evkâf hazînesi nâmına hisâb görüyormuş gibi bir tavr ile hisâblarına bakıp yedlerine birer varak-pâre vererek aldığını yutar imiş. Evkâf nizâm-nâmesiniñ te‘âmül-i kadîm bahsine gelince: Bu mel‘ûn Hâcî Fırıldak te‘âmül bahsini kendi fırılacağıniñ makinesi hükmünde tutup “Fülân bâg veyâhud bâğçe veyâhud buña mümâsil bilâ-veled vefât edenlerin mâlî vakıfıdır.” ve cibâlden taş [40] kesenlere “Sen senevî şu kadar resm vereceksin, zîrâ bu dağ vakıfıdır.” ve dağda kireç yakan kireççileri cem‘ edip “Ocak başına şu kadar pâre vereceksiniz, zîrâ o dağ vakıfıdır.” ve Hazret-i Âdem zemânından beri hâlî bir dağdan bir adam çoluk çocuk beslemek için bir mahal tûmâr etse, celb edip “Fülân dağdan on dönüm yer açmışsın, sekizerden senevî seksen gurus vereceksin, zîrâ o dağ vakıfıdır.” ve deryâ kenârında birisi bir mahal imlâ vü tesviye etse “Getir otuz lira mu‘accel ve senevî otuz gurus icâr vereceksin, zîrâ bu deniz vakıfıdır.” Hâsılı te‘âmül-i nizâmî mücebince gûyâ sath-ı berr ü bahri evkâf sırasına koyduktan sonra elinden gelse kazâda bulunan insânların ve hayvânların vücûdunu dahi vakıf ittihâz edip nemâlarını ekl ü bel‘ etmekden çekinmez imiş. Cânib-i berriyye vü bahriyyeyi nasıl kuşatmış olduğu bâlâdaki ifâdâtdan anlaşılmış ise de tazyîkñ derecesiniñ muvâzenesine medâr olacak mevâddandır ki bu kitâbda münderic bu kadar umûr-ı cismiyyeniñ tahsîlât defterleri bir çuval derûnunda olduğu hâlde rûz-merre tahsîlâtı çıkıp ve pâresi bulunmayan ahâlî-i fukarâ yolsuz, kâ‘idesiz resmin hâricinde hâsîlâtı atdırılarak feryâd u efgân-ı fukarâ ‘aks-endâz-ı kubbe-i semâ olup kasaba ahâlîsini kendisi, [41] kurâ ahâlîsini ‘avenesi tazyîk etmekden ahâlî zîr u zebûn olup ellerinden kurtulmak için Amerika vahşîleri gibi ahâlî kenârlarda ve ehl-i kurâ dağlarda ormanlarda gizlenirler imiş.

Cümleniñ ma'lûmudur ki bir mahalde zulm ü te'addî teşeddüd ü tezâyüd etdikçe encâm-ı kâr ol mahal mazhar-ı kahr u gazab-ı İlâhî olduğu ma'lûm-ı tevârîh-âşinâyân-ı cihân ve defter-i kahr-ı Hudâvend-i sübhânide Tûfân-ı Nûh'dan ilâ-âhiri'd-devrân vukû'a gelecek hâdisât muharrer olarak gâh mâddî ve gâh ma'nevî âyine-i tecellide nûmûne-nûmâ-yı imtihândır. Vaktâ ki bu zulmüñ belâ vü tegallübât-ı Fir'avun-pesendânesi derece-i tahammülü aşarak mazlûmîn-i ahâlîniñ tâ kalbgâhlarından âh vâh şeklinde çıkan 'alevleriñ her bir parçası Cenâb-ı Kakhâr-ı zü'l-celâliñ dîvân-ı rubûbiyyetine beyt:

[mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ûlün]

Zâlimleri 'adliñ ne zemân hâk edecektir

Mazlûmlarıñ çıkmadadır göklere âhi⁶⁹

beytini gâyet sûznâk bir yolda 'arz etmekde olmağla o ânda gayret-i İlâhiyyeniñ zuhûrıyla o Çeşm-i Âhû denilen beldenin ebniye-i metîne-i muttasılası cayır cayır yek-dîgerinden kopup ve ayrılıp mehâsin-i asliyyesi mahv u hebâ ve câ-be-câ altı üstüne munkalib olup enkâz altında kalan birtakım bî-çâregânüñ nâle-i dil-hırâşları kemâl-i dehşetle hayret-bahşâ [42] olur ve sağ kalanların dahi ebniye-i münhedime altından bir hâk-i mücessem gibi çıkması sûr-ı İsrâfil'in sadâ-yı müdhişesinden rûz-ı kıyâmetde görülecek olan hâl şeklini andırır idi.

Bu hâl-i hatarnâke hemân bir zelzele oldu demek gâyet ehemmiyetsiz olup bu 'âdetâ *yevmе yekûnu'n-nâsu ke'l-ferâşi'l-mebsûs ve tekûnu'l-cibâlu ke'l-ihni'l menfûş*⁷⁰ burhân-ı kâtı'ınñ şîve-i ahkâmını hâtırlara öyle yerleşdirir idi ki toz toprağa karışmış ve bundan medd-i nazarıñ dilemeyeceği sûretde bir duman hâsıl olup 'amûdî bir şekl ile küre-i âsumâna uzanmış ve otağ gibi ebniye-i 'âliyeler gûyâ pamuk gibi atılıp yerlere serilmiş, evlâd babasına ve anasına, baba evlâdına ve zevcesine ve kezâlik onlar bunlara der-hâtır edebilmek sâ'ati olmayıp herkes *nefsî nefsi*⁷¹ nidâ-yı mahşerânesiyle ne olduğunu şaşırmış bir rûz-ı kıyâmet idi ve's-selâm. O nazar-rübâ-yı hayret ve reşk-âver-i cennet olan Çeşm-i Âhû böyle müdhiş bir sûretle zîr ü zeber ve her bir âhû-yı ahâlîsi lânesi bozulmuş bir gazâl-i vahşî gibi hacir ü şecer aralarında gamnâk, kimisi sermâye-i vücûdunu ve kimisi dahi kurretü'l-'aynını gâ'ib etmiş olduklarından kemâl-i hayretle sîne-çâk idiler ki bu manzara-i dehşet-nûmâyâ sükkân-ı semâvât-ı 'ulvî ağıladı ve deryâlar çeşme-i çeşm-i melâ'ikden [43] dökülen hûn-âb-ı sirişkden Nehr-i Revân gibi çağladı. Ahâlî-i âfet-zede o hengâm-ı hengâme-encâmında kemâl-i hulûs ile Cenâb-ı Hakk'ın dergâh-ı ulûhiyyetinden istimdâd ve du'âları karîn-i kabûl-i Rabb-i 'ibâd olarak 'umûmuñ bir hatîb-i müşfikı demek olan evrâk-ı havâdis ma'rifetiyle hâl-i sûziş-me'âl-i ahâlî her mahalle i'lân olunup dünyâda ebnâ-yı cinsine mu'âvenetle şeref-nûmâ ve eltâf-ı İlâhiyyeye bi'l-vücûh şâyân u sezâ pek çok dahi erbâb-ı hamîyyet ü nasafet mevcûd olmağla takım takım her taraftan i'ânât gelmeğe başladığı evânda i'ânât-ı mevrûdeyi ber-vech-i 'adâlet erbâb-ı istihkâka tevzî ü taksîm etmek üzere bir komisyonuñ teşkiline lüzûm görülmekle her ne kadar zelzele hengâmında bizim koca Fırıldag'ın eviniñ temelleri sökülmiş ve tozu dumanı köylere savrulmuş ise de merkûm bu hâl-i dehşet-nûmâdan mütenebbih olmak şöyle dursun bu gazab-ı Sübhâniyyeyi dahi hengâm-ı fırsat ittihâzıyla kendi vâlîde vü birâderiniñ 'arsalarını yed-i gazabına geçirip toz duman arasında üzerine bir konak yapıdırıp çıkıp oturarak köşe penceresinde o aralık daha ne gibi şeyleriñ kapılabilmesi mümkün olduğunu mülâhaza eder iken mezkûr i'âne komisyonuñ teşekkülünü haber alması üzerine *kurt dumanlı hevâyı sever* mesel-i sâ'irince me'kel şevkıyla koşmuş gelmiş ve riyâsetine pek çok çalışmış ise de mümkün olamayacağını aňlayıp a'zâlık sıfatıyla olsun [44] o komisyona dahi sokularak komisyonuñ tertîbât-ı esâsiyyesini tahrîbe himmet ve işiñ içine iltimâs karışdırıp i'ânât-ı mevcûdeniñ gayr-i muntazam ve muhell-i hakk u adâlet bir sûretde tevzî ile bir rub'unuñ ihtilâsı ve bir rub'unuñ sû'-i isti'mâli ve nısfınıñ dahi *mâ vudî'a lehne*⁷² sarf olunup olunmadığını şübheli bırakmağa sebebiyyet vermiştir ve böyle bir günde sadaka sûretinde ahâlîye gelmiş olan bir i'âneye dahi fesâd karışdırıp bu bâbda dahi herkes şeref-i 'adâletden mahrûm kalmıştır ve bu Hâcî Fırıldak'ın eñ soñ desîsesi olmak üzere bu i'âne mâddesinde dahi tumturaklıca bir desîsesi görülmüş olmağla onuñ dahi şuraya dercini münâsib gördük. Ya'nî bu i'âne hisâbı dahi böyle şeytânlıklara uğraması ve i'âne i'tâ vü ihsânında ba'zı büyük zâtlarıñ dahi fidâkârlıkları olması hasebiyle gelmiş ve ne yapılmış ise yapılmış

⁶⁹ Ziyâ Paşa, Terkîb-i Bend'den. Kenan Akyüz. "Ziya Paşa ve "Terkîb-i Bend", *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923* (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1995), sayfa no yok. <https://muzik-sanat-dusunce.blogspot.com/2011/10/ziya-pasa-ve-bendi-kenan-akyuz-modern.html> [Erişim Tarihi: 27.08.2024].

⁷⁰ "İnsanların, 'her yana dağılmış' pervaneler gibi olacakları gün ve dağların 'etrafa saçılmış' renkli yünler gibi olacakları (gün)." *Kur'ân-ı Kerîm*, Kârî'a suresi 101/4-5. <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?süre=101&ayet=4> [Erişim tarihi: 15.08.2024] <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?süre=101&ayet=5> [Erişim tarihi: 15.08.2024]

⁷¹ Nefsim nefsim! <https://sorularlailamiyet.com/mahserde-peygamberler-de-mi-kendini-dusunecek-ve-kendi-derdine-dusecek-peygamberleri-bile-kendi> [Erişim tarihi: 11.05.2024]

⁷² Bir şeyin yapılış gayesi.

olanların gûyâ efkâr-ı ‘umûmiyyeyi te’ mîn maksadıyla hisâblarını birtakım ‘âdilâne vü muhakkikâne taksîm olundu gibi ta’bîrler ile i’lân olunduğu hâlde hem efkâr-ı ‘âmmeniñ daha i’âne i’tâsına hâhiş olmak ve hem de bundaki şeytanet dahi meydâna çıkar da belki bir tahkîk me’ mûru zuhûr eder havfıyla güzelce bir defter tanzîm ve işte şu vechile taksîm olundu gibi i’lân etdirmiş ise de *kâbil midir elfâz ile tagyîr-i hakikat*⁷³ mısra’ı gibi işiñ foyası pek meydânda imiş. [45] Ahâlî-i belde gazab-ı Rabbâniyyeniñ bunun yüzünden zuhûr etdiğine vicdânları kâ’il iken koca Fırıldak Şeyh-i Necdî gibi bir gün mecma’-ı ahâlîye gelip “Ey ahâlî siziñ etdiğiniz seyyi’eniñ eseri olarak âh bizi ne hâle koydı. Tevbe istigfâr edip benim gibi sâfi, bî-günâh oluñ.” yollu birtakım kelâm-ı bîhûde-encâm ile safsatakârlığa kalkışması üzerine ahâlî-i merkûme ta’rîfi nâ-kâbil deryâ-yı me’yûsiyyete sâ’il olup o hengâmda gâyet hayır-hâh ve ahâlîniñ cümlesine mu’âmele-i devlet-nüvâzânede bulunarak ri’âyet ü hürmet etmek mücib-i iftîhârî olan Tevekkül Efendi nâmında bir zât ileri gelip Hacı Fırıldak’a hitâben kemâl-i tevekkül ü ihlâs ile “Ey Şeyh-i Necdî-i zemân ve ey la’în-i bî-îmân bilirsın ki sen herkesi dâ’ire-i mahcûbiyyetde ve mazlûmiyyetde yaşatdırmak üzere mülevves mülevves umûr-ı resmiyyeleri âlât ittîhâz ederek fırıldakıñ altına sokduğun sâde-dilân ebnâ-yı vatan gibi şimdiye kadar seniñ dölâb-ı mefsedetîñe ben girmedim ve sen hayır gözünü kapayıp şer gözünü açarak ahâlîniñ kabâhatlerini nasıl taharrî edip jurnal tutar iseñ işte ben de seniñ ahvâl-i habâset-iştîmâlîñi şuraya kaydetdim.” diye koltuğunun altından kitâb şeklinde *Alterî* kadar bir büyük şey çıkarıp ve mündericâtını huzûr-ı ahâlîde mel’ûnuñ yüzüne karşı okumuş ve işbu kitâb mündericâtı o kitâb-ı ‘azîmden [46] hulâsa vü icmâl edilmiştir. Yezîd, bunları işiderek gâh sararır gâh morarır, rengden renge girer iken mûmâ ileyhe Tevekkül Efendi kitâbı kapadarak “Ey Fir’avun işte şu kitâb-ı ‘azîm mündericâtından bir noktasınıñ inkârına mecâlîñ olmadığı ve bu kadar ahâlî bu kahr-ı Sübhâniyyeye seniñ yüzünden dūcâr olduğı mahkeme-i vicdânında müsellemler bulunduğı hâlde yüreğîñ başka, diliñ başka olarak bu seyyi’etiñ sıkletini nasıl ahâlîye tahmîl etdirmeğî çalışıyorsun?” demesi üzerine put gibi doñmuş kalmış, tekrâr Tevekkül Efendi ahâlîye hitâb ile “Ey ahâlî işte kitâb, işte bu Yezîd-i bî-hicâb. Fî-mâ ba’d bunun fırıldakı altına girip ve şerre âlet olup gazab-ı Mevlâ’ya müstehak olmayıñ. Zîrâ bu mel’ûn dessâs u hîlekar, müzevvir, zâlim, gaddâr, sehhar, meş’ûm, nûrsuz, uğursuz ve devlet ü milletiñ hukûkunu muzmahil eden hırsız bu hırsızdır.” deyince ahâlî Hacı Fırıldak’a hitâben “Ey Fırıldak-ı sâhib-nifâk ve ş-şikâk, hakkında söylenilen sözler ma’lûm ve kitâb-ı ‘azîm mündericâtı ise pür-mefhûmdur. Şimdi ikmâl-i nâmûs için ya du’â etmelisin veyâhud beyza-i beyzâ-yı İslâmiyyetiñ bir mansıb-ı muhteremesi olan müftîliği terk eyle.” demeleri üzerine bu bir haber-i vâhiddir ve bundan başka “Ben o zâtıñ etmeğini yedim ve bu lâkırdıları söylediğı hâlde kendisinde eser-i cennet görüyorum. Da’vâya [47] tahrîk edeceğîñize ıslâh-ı zâtü’l-beyyine çalışıñız olmaz mı? Bu hâlde bulunmañıza te’essüf ederim.” deyip bunda olan hîlesi tebri’e-i zimmete yol olmadığından bu gürültüyü sühûletle savıp sonra Tevekkül Efendi’niñ icâbına bakmak üzere muvakkaten işiñ içinden çıkmak imiş. Bunun üzerine ahâlî işi aňlayıp cümleten yüzüne tükürüp o, hey’et-i rezîlâne ile hânesine ‘avdet, hücre-i menhûsasına dehâlet edip kapılarını kapatmış. *El-hâ’inü hâ’ifün*⁷⁴ fehvâsınca “‘Acebâ bu benim rezâletim ve meydâna çıkan habâsetim işidilip de birtakım makâm-ı ‘âliden tahkîk me’ mûrları gelerek fesâdların zâhire çıkar ise ‘acebâ beni nefy mi ederler yoksa i’ dâm mı ederler?” diye birtakım ihâfe-i cesîmeler içinde kalarak kendisine cinnet eseri gibi bir hâl olup bir eliyle başını tutup bir eliyle gûyâ siper alıyormuş veyâhud bir direğe çarpılıyormuş gibi bir vaz’da bulunup “Tahkîk me’ mûrları ‘acebâ berren mi geliyor yoksa bahren mi geliyor?” diyerek pencerelere koşdurup o pencereden o pencereye gider gelir iken kıyâm üzere bir şekl-i ‘amûdîde olarak vücûdunun hiçbir tarafında eser-i hayât kalmayıp fakat gözlerinin bebekleri fırıldak gibi fırıl fırıl fırlar imiş. Her gûnâ sevgisizlik ve nûrsuzluk üzerine çöküp nazar-ı ‘ibretle bakılacak bir u’cûbe-i devrân ve heykel-i bed-sûret gibi kurumuş kalmış [48] ve bu temâşâgâh-ı ‘ibret-engîze takım takım ahâlî gelip ve her gören kudret ü ‘azamet-i fâtıraya hayrân u mütenebbih olarak tevbe vü istigfâra şitâbân ve merkûma la’net-i firâvân ve hemân sihirden kurtulmuş mahlûkât gibi yek-dîgerine karındaşâne mu’âmeleler ile mahabbetlerine i’lân ve çarçabuk ve kemâl-i ittîhâd u ittîfâk ile bir meclis-i meşveret tertîb ederek “Bu mel’ûnuñ hâlâ gözleri fırıl fırıl dönüyor ve bunun vücûdu ise ne Allâh’ın belâsı olduğı ma’lûmdur. Bir gün olur da şâyed yine dirilir. İttîfâk ile varıp kırk arşun bir kuyu kazıp bu vücûd-ı habâset-âlûdu atalım.” derler ve temâm kırk arşun bir kuyu kazıp sokarlar ve üzerine dahi birkaç yüz kantâr kireç ve eczâ-yı kîmyeviyyeler atarak daha üstüne birkaçar yüz okkalık müte’addid taşlar ile basdırmışlar.

[fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün]

*Bu Fırıldak mel’anetle girdi altmış yaşına
Kabirini la’netle yâd etsin görenler taşına*

⁷³ Ziyâ Paşa, Terkîb-i Bend’den. “Kâbil midir elfâz ile tagyîr-i hakikat/Mümkün mi ki tefrîk oluna küfr ile îmân”. Bkz. Akyüz. “Ziya Paşa ve “Terkîb-i Bend”, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923*, <https://muzik-sanat-dusunce.blogspot.com/2011/10/ziya-pasa-ve-bendi-kenan-akyuz-modern.html> [Erişim Tarihi: 27.08.2024].

⁷⁴ Hain korkak olur.

Ve bunun hayât u memâtı mes'elesinde hâlâ bir ihtilâf mevcûd olup şimdiki zemânda ashâb-ı merâk tarafından kabri açılıp bakılsa hâlâ gözleri fırıl fırıl döner imiş *el-'uhdetü 'ale'r-râvî*⁷⁵.

[49] Mel'ûn, toprağın altına konulduktan sonra mecma '-ı ahâlîde Tevekkül Efendi'niñ fakîrâne vü dervîşâne olarak îrâd ettiği nutkudur:

"Ey ehl-i vatan bu 'abd-i 'âcizeye bir vicdânsız kişi nazarıyla bakmañızı recâ ederim. Bu habîsiñ mel'anetlerini meydân-ı 'alâniyyete koyup terziline âlet-ı mahz olduğumu çok görmemeñizi isterim. Bir adamıñ mu'ayyebâtını tahrîr ve kendisini teşhîr etmek vâkı'an ef'âl-i gayr-i makbûledendir. Fakat ben bu 'anûd u habâset-vücûdu evvelce sûret-i mahremânede kendi hâneme celb ve muttali' olduğum hîle vü desâ'is-i şeytân-pesendânelerini söyledim ve bu hâllerden vazgeçmesini recâ eyledim. Hayf ki kabûl etdirip îmâna getirmeğe muvaffak olamadım ve üç dört mâh sonra meclis a'zâsından Hâcî Sırrî Efendi Hazretleriyle haber gönderdim. Yine tarîk-ı savâba sülûk etmedi ve bu ihtâr üç def'ada karâr kılmak üzere kendisinin muhibb-i sâdıkı bulunan hâzır bi'l-meclis Âgâh Efendi ile efkârımı i'lâm etdim. Yine bir te'sîrini göremediğinden başka mu'âmele-i Yezîdânesini tezyîd ü teşdîde başladı. Artık gönül hamîyyet-i vataniyye sâ'ikasıyla bu yolda çeliklemeden (?) gayri çâre kalmadığını hükmetdiğine ve birtakım erbâb-ı [50] nâmûs u hamîyyet bunun yüzünden gûşe-i hakâretde kaldıklarına bennâ'-i vatana olan mahabbetinden dolayı bu hîle cesâret etdim ve bu yezîdiñ dahi destîsi dolmuş olmağla Cenâb-ı Hak tarafından merkûmuñ cezâsının icrâsı vakti gelmekle karıncadan 'âciz olan bu 'abd-i kemînesini bu emr-i hayriyyeye bir vâsita kılmışdır. Bu bâbda benim bir gûnâ igrâz u ümîdim olmadığı Cenâb-ı Hakk'a ma'lûmdur. Her erbâb-ı vicdânı kanlar ağladacak derecede meydânda olan bunun şeytanetlerini yine vatan ve evlâd-ı vatan nâmına olarak gâyet tâkat-fersâ hissettim. Bu sûretle istid'â-yı 'adâlet ü hakkâniyyet yolunda ya vücûdumu gâ'ib etmek veyâhud min-gayri haddin 'avn ü 'inâyet-i Mevlâ ile merkûmuñ şem'-i zâlimânesini söndürmeğe muvaffak olup onuñ zımnında dahi mükâfât-ı ma'neviyye -i îlâhiyyeye mazhariyyetimi emel edindim ve ben bu 'âlem-i vücûddan gitdikden sonra işbu ahvâl bir kitâb sırasında 'âleme neşrolunup okuyanların tehzîb-i ahlâkına medâr olarak bir rahmete vesîle olur ümîdindeyim. Ey ebnâ-yı vatan, bu merzûlûñ mâzî vü istikbâli nazar-ı 'ibret ü intibâha alınarak ve dünyâda tarîk-ı istikâmet denilen şey bunun harekâtının 'aksi olduğu bilinerek *en-necâtü fi's-sıdk*⁷⁶ mesleğine sülûk ve dâreynde fevz ü felâha muvaffak olmañızı Cenâb-ı Hakk'ın nûr-ı hidâyetinden istid'â ederim."

[51] Gerek işbu nutkuñ hüsn-i te'sîri ve gerek kitâbın ahkâm-ı 'umûmiyyesinden istihrâc edilen icmâl-i hikemiyye bi'l-cümle ahâlîniñ sahîfe-i hatırlarına nakşolunarak o belâ-yı 'azîmiñ üzerlerinden kalkmış olmasından dolayı Cenâb-ı Hakk'a teşekkür ve zelzeleden harâb olan beldelerinin lutf-ı Yezdân ile ma'mûr u âbâdân olmasıçün evliyâ-yı umûr hazarâtının 'inâyet-i mahsûsalarına intizâr ve merâmları icrâ olunarak dîn ü devlete dâ'imâ du'â ederler imiş

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

Çeşm-i Âhû beldesin hep yâver olsun hıfz-ı Hak
Görmesin bir böyle iblîs ba'de-mâ bî-çâre halk
-Âmîn sümme âmîn yâ Mu'în-

[mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün]

Bu mecmû'a ser-â-pâ 'ayn-ı 'ibret bir gülîstândır
Alan hem almayan bir nüshasın sonra peşîmândır

Derûnunda dolu hep hîle-i iblîs-pesendâne
Kırâ'et eyleyen âdem ne rütbe şaşsa şâyândır

Değil müftî bu [kim] bir şerr-i mahzdır kâ'inât içre
Zulümde mel'anetde fitnede üstâd-ı şeytândır

Ahâlîye eder işkence dâ'im bir hakâretle
Bu rütbe zulm ü gadre rûh-ı Haccâc bil ki hayrândır

⁷⁵ Sorumluluk riyavet edene/anlatana aittir.

⁷⁶ Kurtuluş doğruluktur.

[52] *Harâb etdi ser-â-pâ çaldı çarpdı cümle evkâfı
Bunuñ zilzâl-i zulmünden kazâ gâyet perîşândır*

*Kapıp yüklerle devletden ve milletden harâb etdi
Gece gündüz ahâlîniñ işi feryâd u efgândır*

*Bu yüzden mazhar-ı kahr-ı Hudâvend oldu ol belde
Yıkıldı memleket şimdi bakılsa 'ayn-ı meydândır*

*Niçün yâ Rab kırılmaz bu Fırıldak dönmede hâlâ
Dökülen çeşme-i çeşm-i ahâlîden bütün kandır*

*Nedir bu çeşmesâr-ı kâ'inâtta yâ Resûla'llâh
Bunuñ zulm-i firâvânından ehl-i belde 'uryândur*

*Emân yâ Rabbî kaldır bu belâyı artık 'âlemden
Ahâlî hep bunuñ dest-i zulüm-kârında giryândır*

*Yetişsin ma'nevî seyf-i 'Alî tâ kalbgâhından
O zâlim çünkü hasm u düşmen-i şeyh-i müridândır*

*Ma'ârif düşmeni hasm-ı vatandır ol firû-mâye
Nasıl bulsun terakkî memleket zulmiyle vîrândır*

*Bunuñ def'i için her ân yanıp yalvardım Hakk'a
Du'âmı tâ melekler gökde âmîn derse çeşbândır*

*Müberra'dır garazdan bu kitâb icmâl edilmiştir
Yazılsa böyle biñ nüsha yine bir vechi noksândır*

[52] *Habîsiñ ey Tevekkül geldi zannım vakt-i merhûnı
Zevâline bu mecmû'a dahi oldukça burhândır*

Bu Hâcî Fırıldak'ın çevirmiş olduğu fırıldak bundan 'ibâret olmayıp kâriyân-ı kirâma bâdî-i tasdî' olmamak arzûsıyla şimdilik bu muhtasarcıkla iktifâ olunmağla ileride ragbet-i 'umûmiyye meşhûd olur ise böyle yüz kitâb daha çıkarmağa merkûmuñ mel'anet-i mevcûdesi sermâye olabilir imiş *ve's-selâmu 'alâ [men]ittebe 'a'l-hüdâ*.⁷⁷

[mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün]

*Gören bu Hâcî Fırıldak-ı fitne-engîzi
Mürüvvet ile eder yâd nâm-ı Çingîzi**

⁷⁷ Selâm (dünya ve âhiret selâmeti) hidâyete tâbi olanların üzerinedir. *Kur'ân-ı Kerîm, Tâhâ Sûresi 20/47.* <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=20&ayet=47> [Erişim tarihi: 15.08.2024]